

El món alt-medieval i el seu entorn artístic en les terres de l'antic vescomtat i abadiat de Sant Pere d'Àger.

Un apropament a llurs fonaments històrics,
artístics i arqueològics.
(segles XI-XII)

Francesc Fité i Llevot

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tesisenxarxa.net) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tesisenred.net) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tesisenxarxa.net) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

EL MON ALT-MEDIEVAL I EL SEU ENTORN ARTÍSTIC
EN LES TERRES DE L'ANTIC VESCOMTAT I ABADIAT
DE SANT PERE D'AGER. Un apropament a llurs
fonaments històrics, artístics i arqueolò-
gics.(segles XI-XII)

Memòria presentada pel llicenciat en Filosofia
i Lletres per la Universitat Central de Barce-
lona FRANCISC FITÓ I LLIBOT per a optar al grau
de Doctor.

Conforme
M. Riu

AGER 8 de Desembre de 1986

NOTES

- 1) Doc. CXXVII del recull
- 2) Text original en llatí del document: "...ex quibus Agerense castrum insigne est atque preclarum, quod de medio nemorose vallis principale capud atollens in altum rescipit ad se pertinencia cetera opera per girum in terra, quod edificavimus a fundamentis in nomine beati Petri, apostolorum principis, ecclesie novitatem...".
- 3) El trasllat es produí després de la primera guerra carlina, quan era caserna i els soldats que hi habitaven profanaren la tomba. No sabem si la Col.legiata ja marcava ruïna, malgrat ens consta que s'arruïnà en la segona meitat del s. XIX, quan ja no hi havia culte i havia deixat d'usar-se com estança de la caserna. Profanada la tomba, s'arreglaren les restes de les despulles que es conservaven i les traslladaren a la parroquial de la vila -església de St. Vicenç-; de tot això ens en dóna notícia el Sr. Eduard Finestres en un opuscle que s'edità l'any 1912 amb motiu de l'endegament de la restauració de la Col.legiata que propicià el Sr. Puig i Cadafalch, aleshores president de la Mancomunitat de Catalunya.
- 4) No donarem aquí la relació de documents que ho testifiquen i que podeu veure en el recull documental que afegim a l'apartat de les fonts. Entre els documents podeu veure el CXXXIII, CXXXIV, CXXXV, etc...; vegis també Sanahuja "Ilerda" I pp. 13-16 i Lladonosa, J Arnau Mir de Tost p. 3. (Barcelona 1974)
- 5) Docs. I, II, III; Lladonosa Ibid.
- 6) Ens ho fa suposar el fet que posseís la família el castell de Figuera, prop de l'Aguda, en zona de frontera en aquell moment; vegis doc. CXV, que permet veure la ubicació de dit castell.
- 7) Doc. XXVIII
- 8) Doc X; Lladonosa ibid. p. 5; un altre argument ^{perquè} podria haver estat enterrat al monestir de St. Andreu de Trespunts, que fundaria dit bisbe, Sança i una filla d'Arnau Mir de Tost, com ens indica el propi Arnau en el seu testament.

- 9) Ho podria apoiar el fet de donar en feu St. Ermengol a Arnau Mir de Tost un nombre importants de béns -doc. XXXIX- i el fet, com explicàvem en la nota anterior, que fos enterrada Sança, segurament per voluntat pròpia, a St. Andreu de Trespunts. A més, Arnau signa en els docs II, III, que són de la pertanyença de St. Ermengol.
- 10) Doc. XXVI; per aquest document ens assabentem de la donació per part de Gerberga, l'any 1040, de certs alous al seu marit el vescomte Guillem Miró, els quals posseïa en dot lliurada per Arnau i la seva muller Arsendis. Opina Miret i Sans Investigacion del vizcondado de Castellbó..., assistí Arnau ja a la investidura del pare del vescomte l'any 1018 -veure nota 17-.
- 11) Doc. VI
- 12) " XLII
- 13) La suposició que fos entorn a aquesta data es basa en el fet que fins el 1033, en la compra que efectuaren ambdós del castell de Llordà precisament, no apareixen ambdós efectuant compres o altres fets de govern -Doc. XIII-.
- 14) Basant-se en el document de compra de dit castell -doc. XI-
- 15) Ho sabem pel seu testament -doc. CXXVII-.
- 16) Domènec Sangés Documents de Guissona del s. XI "Urgellia" III (1980) p. 306.
- 17) Dr. Camps Notes històriques sobre Guissona pp. 165-168
Domènec Sangés *ibid.*
- 18) " " " ref. doc. ACU perg. orig. fons Guissona nº 24.
- 19) *ibid.* nota anterior
- 20) Domènec Sangés *ibid.* p. 207; ref. doc. BDC nº 4183 Car. Compendi nº 1550.
- 21) Domènec Sangés *ibid.*; edit. doc. C. Baraut Consagracions d'esglésies "Urgellia" I(1978) nº 75 pp. 162-165, ACU còp. consagr. nº 32; ed. M.H. ap. 322 doc. LXXVI.

- 22) Doc. CVI i CXXVII
- 23) Docs. CXXVIII i CXXXV; el del 1106 BDC nº4138 Car.Comp.1526
- 24) A partir del 1057 i fins el 1061 trobem a Guillem signant els documents conjuntament amb els seus pares.
- 25) Doc. LXXX
- 26) " LXXXVI; apareix en dita donació a St. Sadurní de Llordà, que ho donen "pro redeptione animarum : nostrarum et filio nostro Guillelmo" -Sanahuja situa en l'any 1061 la mort de Guillem; es basa en el doc. LXXIII, però de fet, després del desembre de 1060, ja ^{nº}torna a apareixer en la documentació.
- 27) Veure el testament d'Arnau
- 28) Ibid.
- 29) St. Cristòfor de Busa, parroquial d'estil romànic, situada al cim de la serra de Busa, als peus de la qual s'hi troba la serreta d'Arnau -avui dita de les Valls-. Existeix també al Solsonés St. Cristòfor de Coguls, ermita pre-romànica de casa dels Pasquets, municipi de Pedra i Coma -apareixen restes pintades a l'absis d'un St. Cristòfor.
- En els testaments respectius d'Arnau i Arsendis apareix una deixa de diners "ad opera" de l'església de St. Cristòfor, motiu pel qual ens inclinem perquè es tracti del St. Cristòfor de Busa, que ja hem dit que era d'estil romànic -opinió compartida amb el Dr. M. Riu-.
- Des un principi ens ha cridat l'atenció, la relació d'Arnau Mir de Tost amb la Vall de Lord, que el Dr. Riu enten -vegis el monestir de St. Llorens de Morunys "Urgellia" V(1984) p. 180- per les relacions de parentiu amb el vescomte Miró Guillem al costat del qual apareix el 1019 signant el nomenament del nou abat de St. Llorens de Morunys. Tot seguit fa esment igualment de la deixa de diners per l'obra de St. Cristòfor de Busa, així com de les deixes testamentàries d'Arsendis d'un cobertor per St. Serni de Besora, un altre per St. Serni de Castellort -identifica amb St. Serni de Vilamantells de la Vall

de Castelltort- i un altre per St. Jaume de Boixadera dels Bancs; teixits que considera de procedència islàmica; també fa referència a la deixa de 4 unces a St. Llorens de Morunys, on és enterrada la filla Sança d'Arnau.

Ens assabentem també pel testament, que Ledgardis i el fill seu Guerau Ponç de Cabrera varen heretar les parròquies de Joval i Pedra -Joval prop d'Olius-, que posseïa Arnau Mir de Tost pel comte d'Urgell, així com els castells de la Vall de Lord i de Besora, que Arnau afirmava posseir en feu pel bisbe Guadall de Barcelona i més concretament pel fill d'aquest Ramon Guadall. Sobre aquest bisbe, ens diu el Dr. Riu -p. 179- que procedia de la família vescomtal d'Ausona.

- 30) Ja en l'acta de dotació de l'abadia d'Ager del 1065 ens apareix signant Ledgardis com vescomtessa -doc. CVI-
- 31) No al 1055 com s'havia dit fins ara; existeix una acta de venda d'una quadra, a la zona del Montsec, datada a l'octubre de 1053, on apareixen Ramon V i la seva muller Valença com venedors -doc. LX-; sorprenentment, l'acta d'esponsalici data del 1055 -veure docs. LXV, LXVI, LXIX en aquest sentit-.
- 32) P. Bonnassie, II pp. 228-239.
- 33) Són varios els indicis; el més interessant, la possessió del castell de Figuera, en els límits del Solsonés -zona de frontera-, que cal suposar que heretà Arnau dels seus pares -docs. CVIII i CXV-.
- 34) Referint-se a les donacions a l'església d'Ager precisa ben clarament "uxor mea cui sit requies..."
- 35) BDC perg. 4183 Car. Compendi 1550.
- 36) Sobre aquest sarcòfag no existeix cap estudi publicat; actualment el preparem amb la Francesca Español, que treballa en la seva tesi aquest tema. Reaprofitat en un mur de tancament d'una arcada de l'església arruïnada, era difícil fer-se cabal de la seva estructura i estil, fins que no fou recuperat. Avui el que resta és suficient per adonar-nos de la seva factura i filiació d'estil amb els sarcòfags que foren erigits per les

despelles dels comtes d'Urgell al monestir de les Avellanes -avui a New York-, dins la primera meitat del s. XIV.

- 37) Vegis Villanueva, IX pp. 99-100, que ens el descriu: "No tiene inscripción alguna, solo se ven en él escudos llanos sin ninguna divisa, y una figura de caballero armado con morrión y celada...". En la p. 130, tot descrivint el temple ens diu "En el presbiterio, al lado de la epístola, se ve el sepulcro del fundador de esta iglesia y canónica Arnaldo Mir de Tost, cepa de los vizcondes de Ager. No tiene inscripción alguna que lo diga pero ésta es la tradición, y a la que entiendo bien fundada. Vense en él algunos escudos sin ninguna empresa y una figura de caballero armado con celada y espada. No creo que este sepulcro se colocase aquí desde la muerte del enterrado en él, porque no sufría esto la disciplina de entonces. Debieron trasladarlo de la Galilea donde enterraron también al conde que dije arriba".
- 38) Les Châteaux d'Arnau Mir de Tost a "Les pays de la Méditerranée occidentale au Moyen Age. Etudes et recherches; Actes du 106 e Congrès National des sociétés Savantes de Perpinyà a l'any 1981"(Paris 1985) p. 64.
- 39) J. Trenchs Odena i R. Conde La escribanía cancillería de los condes de Urgel (siglos IX-1414)"Folia Munichensia" edit. CSIC inst. Fernando el Católico(Saragossa) pp. 28-29.
- 40) Existeix un llevador de dites possessions, i esta redactar per Arnau Mir de Tost l'any 1046, on s'enumeren els béns concedits per St. Ermengol, el bisbe Eribau, els quals confirma el seu successor el bisbe Guillem, segons s'expressa en el mateix document, on a més hi apareixen noves donacions seves; interessa destacar també del document, el fet que, després que ho confirmà a Arnau, el bisbe diu que es traslladà al castell de Montmagastre -una de les residències acostumades d'Arnau i Arsendis-, per confirmar-ho també a la seva muller Arsendis, per tal com mostra el gran pes que tenia la muller.
-Doc. XXXIX-.

- 41) Doc. XXX
- 42) Doc. IV
- 43) Doc. I
- 44) Doc. V; el comte Ermengol, que promet fidelitat als comtes de Barcelona, empenyora per dita avinentesa, entre altres béns a Arnau Mir de Tost "cum suis honoris".
- 45) Doc. VII
- 46) El de Montanissell el 1030 -"Montagone"- -doc. XI-; el de Llordà el 1033 -doc. XIII- i el d'Artesa entorn al 1037 -doc. XXV-.
- 47) Doc. XII
- 48) Doc. XIV
- 49) Doc. XV
- 50) Doc. XVI
- 51) Doc. XVII
- 52) Doc. XVIII
- 53) Doc. XX
- 54) Doc. XXI; la donació deuria ésser feta a partir del testament de dit comte, que no s'ens ha conservat, de forma semblant a la donació que ells mateixos efectuaren a favor del monestir de St. Serni de Tabernoles de l'església de Sta. Eugènia de Torres -doc. XIV-.
- 55) Doc. XXIII; cal precisar, que la documentació conservada a Ager, anterior al 1047, fou en sa major part destruïda pels àrabs en la segona ocupació de la Vall.
- 56) Pel cestament d'Arnau Mir de Tost ens assabentem que posseï en feu dites places pel rei d'Aragó.
- 57) Doc. XXIX
- 58) Doc. XXX; sobre el bisbe Oliba i l'amistat que l'unia a Arnau i Arsendis posseïm com fita més important la famosa carta que aquest abat-bisbe va trametre'ls juntament amb relíquies i reliquiari -doc. XLI-; Anscari Mundó relaciona la famosa tramesa de relíquies amb la consagració de St. Martí de Tost, on es conservaren fins ben recentment dins una creu reliquiari.

la carta que les acompanyava s'ha perdut i es conserva solament una còpia del s. XIII; Mundó, tot fent una anàlisi minuciosa del document en qüestió, desmenteix que dites relíquies fossin portades del santuari de Le Puy, com Sanahuja i la majoria d'autors sostenen; creu que les portà de Lodi, formant part segurament del lot que deposità a Ripoll, amb motiu de la consagració del temple, a la qual assistí sembla Arnau i segurament Arsendis, doncs sembla que fou ella qui sol·licità les relíquies que els trameté posteriorment l'abat -la consagració de Ripoll fou el 1032 i l'ed. M.H. ap. CCVIII-. Mundó s'adona de l'estreta amistat que unia a aqueixos personatges, tant pel to intel·lectual i afectuós de la carta, com pel fet que Arnau fos elegit almoner del bisbe Eribau, a qui aquest hem que deixà l'anell regalat per Arnau Mir de Tost.

La bibliografia sobre el tema no és abundosa, però suficient P. Pujol El reliquiari de Tost "Miscel·lània Puig i Cadafalch" I(1947-1951) pp. 345-348; A. Mundó Entorn de la carta de l'abat Oliba a Arnau Mir de Tost "Analecta Monserratina" IX(1962) (Miscel·lània Anselm Albareda) pp. 267-276; Anselm Albareda L'abat Oliba fundador de Montserrat(Montserrat 1972) pp. 333-336, 223, 314-315 i 329; el pare Pasqual encara la transcriví "in situ" a l'església de Tost i Sanahuja aconseguí una còpia al museu de Vic -Historia de la Villa de Ager ap. 8 p. 321 Certament era interessant dedicar tot un apartat a les amistats i personatges que es relacionaren amb Arnau Mir de Tost, com és el cas de l'abat Oliba o el del bisbe Guadall de Barcelona, de la família vescomtal d'Ausona, del qual fou feudatari pels castells de la Vall de Lord o els vescomtes de Girona amb els quals emparentà al casar la seva filla amb Ponç Guerau de Cabrera o inclús el bisbe Eribau, que era vescomte de Cardona; tot un cúmul d'amistats i relacions que s'ens escapa i que en part potser hagi a veure amb la família de la mare.

- 59) Ens ho fa suposar l'acte d'avinentesa que fou signat per Arnau Mir de Tost i el comte Ramon V de Pallars Jussà, que ja casat

amb la seva filla, l'any 1055, acordava amb ell sobre el castell de Llimiana, declarant que l'havien fet construir entre els dos -"inter nos fecimus"-.

- 60) Doc. XXXIII; segons Corredera Noticia de los condes de Urgel (Lleida 1978) pp. 36-41, el comte era encara un nen ?.
- 61) En parlar de la Canònica, el tractarem més atentament, car fou un personatge clau per a la seva fundació; procedent de Vic, s'ha suposat que li recomanaria a Arnau el bisbe Oliba de Vic.
- 62) Doc. XXXII
- 63) Doc. XXXIV
- 64) Doc. XXXV
- 65) Doc. XXXVI
- 66) Doc. XXXVII
- 67) Doc. XXXVIII
- 68) Doc. XXXIX
- 69) Doc. XL
- 70) op. cit. p. 62
- 71) Doc. LXXXIV
- 72) Doc. XLII
- 73) XLIII
- 74) Entorn al 1038 situa Sanahuja la possessió alodial del castell i terme de Montmagastre -op. cit. p. 35-; opina:"no veo claro con que título Arnau Mir se adueñó del castillo de Montmagastre...", citant per argumentar la seva hipòtesi la donació d'una vinya que feren Arnau i Arsendis a St. Miquel de Montmagastre l'any 1041(segons Chesé deu datar-se el 1047) -doc. XLIII-.
- 75) Aragües op. cit. pp. 65 i 66
- 76) Ibid. pp. 71-73
- 77) op. cit. p. 99
- 78) Bonnassie II p. 239; I p. 313.
- 79) Ho deduim del testament d'Arnau
- 80) Doc. XLIV

- 81) Doc. XLV
- 82) Doc. XLVIII
- 83) Doc. XLIX
- 84) Doc. XLVI
- 85) R. d'Abadal Dels visigots als catalans, II pp. 95-97; vegis també P. Pasqual El antiguo obispado de Pallars p. 97; C. Baraut és de la mateixa opinió "Urgellia" V p. 24.
- 86) Doc. L; sobre aquest castell, que s'havia discutit el seu possible enclau i fins nosaltres havíem pensat que se situava en el lloc d'ubicació del poblat ibèric d'Antona, on aparegueren vestigis medievals, avui confirmem l'opinió que el Sr. Pladevall i el Sr. Gavin havien proposat, que fos on es troben les restes d'una església de doble nau, en el terme de Montsonís i prop de Salgar, car s'ha publicat un document ben aclaridor al respecte recentment. Es tracta d'una donació, atorgada el mes d'abril de 1054 per un tal Duch i la seva muller Infanta a Sta. Maria d'Urgell, d'un alou al terme de Malagastre "in terminio de Malagastre prope Rubione...." -vegis ACU perg. còp. s. XIII LDEU, I fols. 39r-40r doc. 80; edit. C. Baraut "Urgellia" 6 pp. 54-55 doc. 669-. Ho hem volgut aclarir i precisar, perquè en l'apartat de l'estudi monogràfic del castell de Malagastre plantejem la polèmica i la possible ubicació a Antona.
- 87) Doc. LII
- 88) Doc. LIV
- 89) Doc. LV
- 90) el seu futur gendre, car es casarà entre el 1050 i el 1060 amb la seva filla Ledgardis.
- 91) Doc. LVI
- 92) Doc. LXXI
- 93) Doc. LXII
- 94) La filla de Ramir I; nosaltres hem pensat sinó hauria pogut mitjançar en l'establiment de la boda entre Ermengol III i Sança d'Aragó Arnaú, donades les relacions amb el rei d'Ara-

-gó que ja hem advertit.

- 95) Doc. LXXV
- 96) Doc. LXXVI
- 97) El castell era conquerit ja el 1060, puix la seva església era donada aquest any per Arnau i Arsendis a St. Pere d'Ager; a més, ells mateixos feien donació el 1061 a Berenguer Borrrell de certes terres amb facultat de construir-hi molins -doc. LXXX-.
- 98) Doc. CXVIII
- 99) Doc. CXIX
- 100) Docs. XCI i XCII
- 101) Doc. LXXVII
- 102) El deuria conquerir el comte de Barcelona en aquest moment; així i tot, fins el 1063 no tindrem notícia de la seva conquesta. En dit any, Ramon Berenguer I li ofería a la seva segona muller Almodís, conjuntament amb els de Purroi i Canelles -doc. LXXXVII-; un any més tard, en feien jurament de fidelitat al comte de Barcelona, Geribert Mir, Berenguer Isarn -el d'Ager- i Arnau i Hug Arnau -els suposem cavallers encarregats de la seva custòdia-; vegis docs. XCVIII, XCIX.
- 103) Doc. LXXXIX
- 104) De fet són dos, doc. XCIV i XCV
- 105) Corredera op. cit. p. 38
- 106) Doc. CIV i CV
- 107) Doc. CVII
- 108) Araguan op. cit. pp. 66-68
- 109) Ibid.
- 110) L'abbatiale d'Ager, sa place dans l'art catalan "Académie des Inscriptions et Belles lettres. Comptes rendues des seances de l'année 1973"(Paris 1973) pp. 64-90; P. Bonnassie, II p. 104, destaca també, per tal d'explicar-se el fenomen, com la zona pirinenca mostra un poder comtal afeblit, que hagué d'abdicar davant el poder feudal, motiu pel qual nasqueren vigorosos poders senyorials possessors de territoris autònoms, entre els quals hi situa, dins el comtat d'Urgell, el territori d'Ager,

tot indicant com Arnau Mir de Tost es feu amb una trentena de castells en la zona de frontera de domini islàmic, que donaria naixença al vescomtat d'Ager; un procés que considera típic dins la Catalunya del moment, malgrat ho fes Arnau amb l'acord del comte d'Urgell.

- 111) P. Kehr El papat i el principat de Catalunya fins a la unió amb Aragó (trad. R. d'Abadal) "Estudis Universitaris catalans" XIII (Barcelona 1928) p. 6; R. Chesé op. cit., I pp. 117-118.
- 112) Docs. LXXX i LXXXIX
- 113) Doc. LI
- 114) Doc. LXXII
- 115) Doc. LXXIII
- 116) Doc. LXXIV
- 117) Doc. LXXXII
- 118) Doc. LXXXIV
- 119) Doc. LXXXV
- 120) Doc. LXXXVIII
- 121) Doc. XCIII
- 122) Doc. XLIX
- 123) Doc. CIII
- 124) Doc. LVII
- 125) Doc. LIX
- 126) Doc. LXIV b
- 127) Doc. LXXXI
- 128) Doc. LXXXVI
- 129) Doc. XCVI
- 130) P. Bonnassie, II p. 210, destaca també el domini preponderant adquirit per certs fidels enfront dels seus senyors, als quals aquests es veuen obligats a concedir-los-hi feus francs. Destaca a Arnau entre ells, sobretot en relació ^{amb} el comte de Pallars -ho considera un privilegi ultrancer i fins escandalós-; nosaltres creiem que la cosa és més complexa i que hauria de veure amb l'ajut prestat en les zones de frontera, en el cas concret d'Arnau, puix estem convençuts que també tingué feus francs pel comte Ermengol III d'Urgell.

- 131) Doc. LVIII
- 132) Doc. LX
- 133) Doc. LXIV i LXV
- 134) Doc. LXIII
- 135) Doc. LXVI
- 136) Doc. LXVII
- 137) Doc. LXVIII
- 138) Doc. LXIX
- 139) Doc. LXX
- 140) op. cit. p. 73
- 141) Doc. CI
- 142) Doc. CII
- 143) op. cit. p. 68
- 144) No creiem que Ermengol IV governés abans del 1068; veure docs. CXX, CXXI
- 145) Docs. CXVIII i CXIX
- 146) Doc. CXXII
- 147) Doc. CXXIV
- 149) Doc. CVI
- 150) Doc. CXI
- 151) Doc. CXII
- 152) Doc. CXVII
- 153) Doc. CXXVII
- 154) P. Bonnassie, II p. 169; ACA perg. èpoc. Ramon Berenguer II nº 76
- 155) ACA L.F.M. docs. 128-129 -M. Rosell p. 129-131-; perrg. èpoc. Ramon Berenguer II nº 189; edit. M. Ribera, II pp. 523-525; ref. Miret i Sans op. cit. p. 80
- 156) BDC doc. 2498 nº 8 Car. Compendi nº 39; ref. Sanahuja "Ilerda" I pp. 162-163...
- 157) BDC perg. 4178 Car. Compendi nº 101
- 158) Doc. CVII
- 159) Doc. CX
- 160) Doc. CXIII

- 161) Doc. CXV; veure també doc. CXIV , que és la permuta efectuada pel bisbe Guillem i canonges d'Urgell del castell esmentat de la Figuera, on expressen haver-lo obtingut d'Arnau Mir i Arsendis "pro anima" dels seus pares, a canvi de la parròquia de St. Joan de Lòria amb Bernat Trasver.
- 162) Doc. CIX
- 163) Doc. LXVI
- 164) Doc. CXXIII
- 165) Doc. CXXXI; el publica també M.H. doc. CCXXIII; edit. M. Lladós Mir Historia de la antigua villa hoy ciudad de Tremp (Tremp 1977 2ª edic.) pp. 54-55; A. Coy Sort i la comarca Noguera Pallaresa p. 562; J. Valls i Taberner Els comtats de Pallars i Ribagorça a partir del s. XI"Col.l. obres completes de J. Valls i Taberner", IV(Barcelona 1961) p. 141
- 165) Doc. CXXV
- 167) Doc. CXXXII
- 168) Doc. CXXXIII
- 169) Doc. CXXXIV
- 170) Doc. V
- 171) S. Sobrequés Els barons de Catalunya(Barcelona 1962) p. 98 nota 51.
- 172) Veure Els castells Catalans, VI p. 255 i ss.
- 173) Sabem per exemple, que el castell de Malagastre abans del 1018 o en dit any havia estat conquerit i donat precisament el 1018 a St. Serni de Tabernoles per repoblar el lloc i posar en cultiu les terres -veure Sanahuja "Ilerda" VI p. 30 Castells Catalans, VI p. 373; E. Corredera Notícia de los condes de Urgel(Lleida 1973) p. 32; P. Pasqual op. cit. p.34
- 174) Veure doc. CXVII, on s'indica en la donació, que l'església és encara per construir, pel qual cal suposar que la conquesta era recent.
- 175) Doc. LIII
- 176) Doc. XXXI
- 177) Doc. LXV

- 178) Doc. XLVII
- 179) Doc. XV
- 180) Docs. XXXIX, XXIII, XXXVI; la família dels Exabel ens apareixerà com una de les més destacades de la vila d'Àger al llarg del s. XI, constant alguns dels seus membres entre els primers canonges de l'abadia d'Àger -es documenta també durant una bona part del s. XII-.
- 181) Es dedueix ja de la carta franquícia concedida per Ermengol II als habitants de dic lloc i posteriorment pel mateix testament.
- 182) Ja hem precisat i ho tornem a fer, que cal distingir entre Guàrdia de Tremp i Guàrdia prop de Montanissell, com es precisa al volum corresponent -alt Urgell- de la Geografia comarcal de Catalunya -P. Bonnassie les confon i nosaltres, en un primer moment també, pel qual advertim que en la part monogràfica es tingui en compte, car el Guàrdia que es dóna a Arsendis en esponsalici per Arnau Mir de Tost, és el de l'Alt Urgell i no el Guàrdia de Tremp.
- 183) Doc. XXVII
- 184) No tenim documentada la conquesta d'aquesta zona, on s'ubiquen Orenga, Peralba i Figuerola, així com un grup de torres que protegien el pas del coll d'Orenga; solament posseim un acte de venda, que hem atribuït nosaltres a Arnau Mir de Tost, sobre la torre del Puig de Mulnar, que en les afrontacions se situa prop de Peralba "in apenditio" del castell d'Orenga, especificant ben clarament que es trobava dins el comtat d'Urgell aquella zona -veure doc. III, datat el 17 de juliol de 1051-.
- 185) Ho sabem mercès a la compra que en feren Arnau Mir i Arsendis de la meitat del castell, als comtes Ramon IV i Ermessendis, l'any 1044.
- 186) Doc. LIV
- 187) Doc. LV
- 188) Doc. XLIV

- 189) En aquest sentit, vegis nota 97; creiem que Entença, Estanya foren indrets que també es conqueriren en aquest i versemblantment Finestres, malgrat pensem que fou anterior.
- 190) Doc. LXXXVIII
- 191) Doc. LXXVI
- 192) Ibid. nota 97
- 193) Doc. LXXXII
- 194) Doc. LXXVII
- 195) Doc. LXXIX
- 196) Nosaltres ho creiem així; a més de conèixer la infeudació pel propi testament d'Arnau, pel fet que aparegui, entre les donacions que la comtessa vídua Sança feu a St. Pere d'Àger amb motiu de la mort d'Ermengol III, l'any 1065, un mas a Pilzà, que es precisa era excusat d'Arnau -doc. CVII-
- 197) Doc. CXXII
- 198) S'esmenta com a tal, en la donació en feu que en feren Arnau i Arsendis a Gauceran Erimany, amb pacte de construir-hi una torre i cultivar la terra.
- 199) En la dotació esmentada més amunt de St. Pere -per exemple a la nota 97-.
- 200) Docs. CXVII i CXKVI
- 201) Corredera op. cit. p. 41
- 202) Doc. CXVII
- 203) J. Mª Font Rius Cartas de población y franquicia de Cataluña (Barcelona 1969), I pp. 706-707
- 204) Doc. II
- 205) Doc. III
- 206) Doc. IV
- 207) Doc. VII
- 209) Doc. XVIII; li havien lliurat també l'església -doc. XVI-
- 208) Doc. XIV
- 210) Docs. VI i VIII -testament sacramental, llegit més tard a l'església de St. Martí de Tost.
- 211) Doc. X

- 212) Doc. XXXIX
- 213) Doc. XX
- 214) Doc. XXI
- 215) Doc. XXIV
- 216) Doc. XXVII
- 217) Doc. XXVIII
- 218) Doc. XXIX
- 219)² Doc. XXX
- 219) Doc. *ibid.* nota 212
- 220) Doc. XLVIII
- 221) Doc. XLIX
- 222) Doc. LXXV
- 223) Doc. XLVI
- 224) En aquest sentit, vegis per exemple E. Vauchez La espiritualité du Moyen Age: Occidental s. VIII-XII P.U.F.(1975) pp. 65-74.
- 225) Sanahuja Historia de la villa... cit. pp. 130-131
- 226) Vegis la nota 58
- 227) Arquitectònicament s'hi troben verament coincidències entre la cripta de Vic i la d'Àger, ja apuntades per Sanahuja i altres autors, com també amb la de Cardona -en planta. Creiem que és interessant relacionar Cardona amb Vic i Àger en base a dits personatges i la seva amistat, car és obvi, per exemple que el gran moment d'esplendor constructiu de Cardona, coincideix amb el regnat del vescomtat pel bisbe Eribau. I les concomitàncies entre Cardona i Àger no es troben solament en la cripta, sinó també en la col·legiata, que malgrat ésser posterior la d'Àger, parteix en molts aspectes d'aquest model o prototipus perfecte que suposa St. Vicenç de Cardona, com ha precisat ja el Dr. Yarza i nosaltres apuntem també en el capítol dedicat a l'arquitectura religiosa.
- 228) Aquesta acta de dotació, signada posteriorment pel bisbe Odó d'Urgell i els arquebisbes de Tarragona St. Olaguer i Bernat, serà considerada indubtablement com acta de consagració i

dotacional de l'església de St. Sadurní, almenys durant els segles XI-XII, que dits prelats amb la seva signatura rati-
carien reiteradament.

229) Doc. LXXXII

230) Doc. CXVII

231) Doc. CXXVII

232) Doc. XLVI

233) Doc. CXXIX

234) Doc. XXX

235) Doc. XXXI

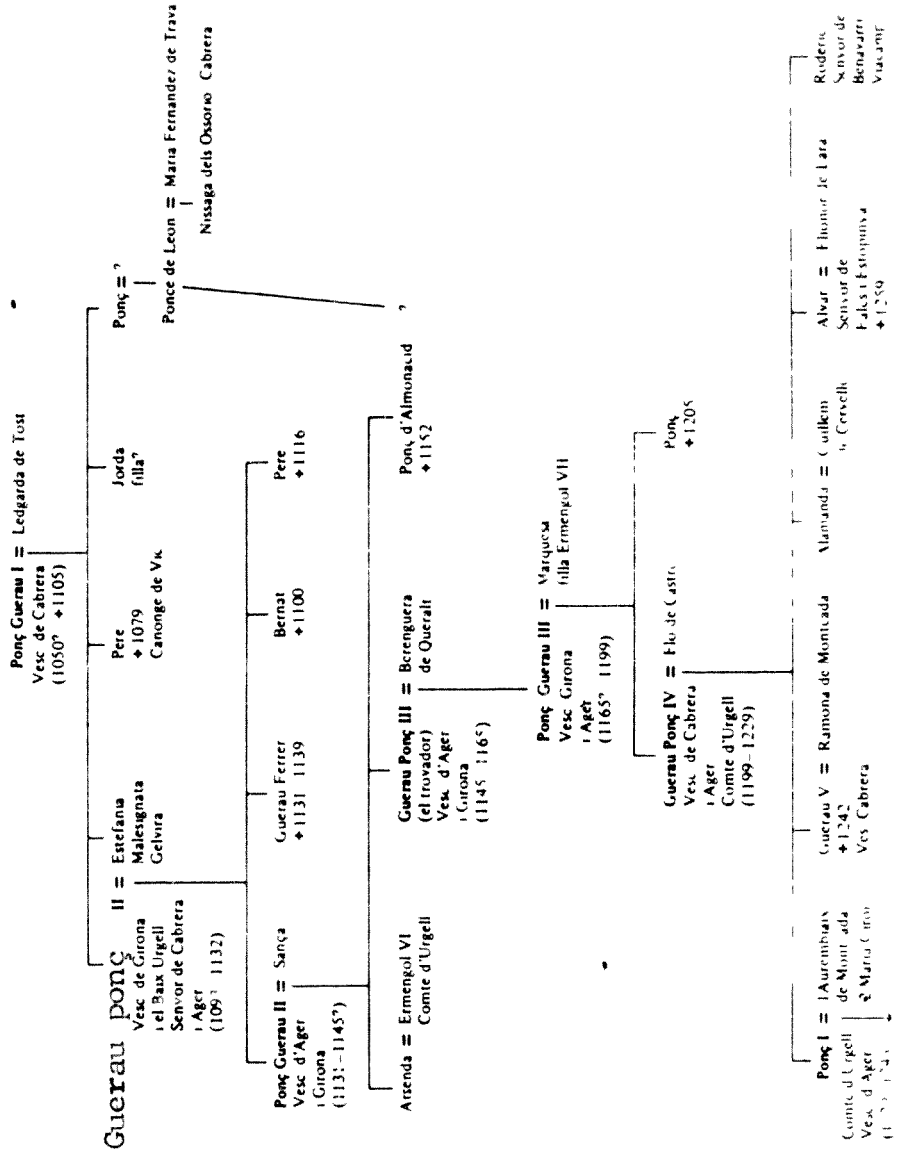
236) Doc. CXXIX

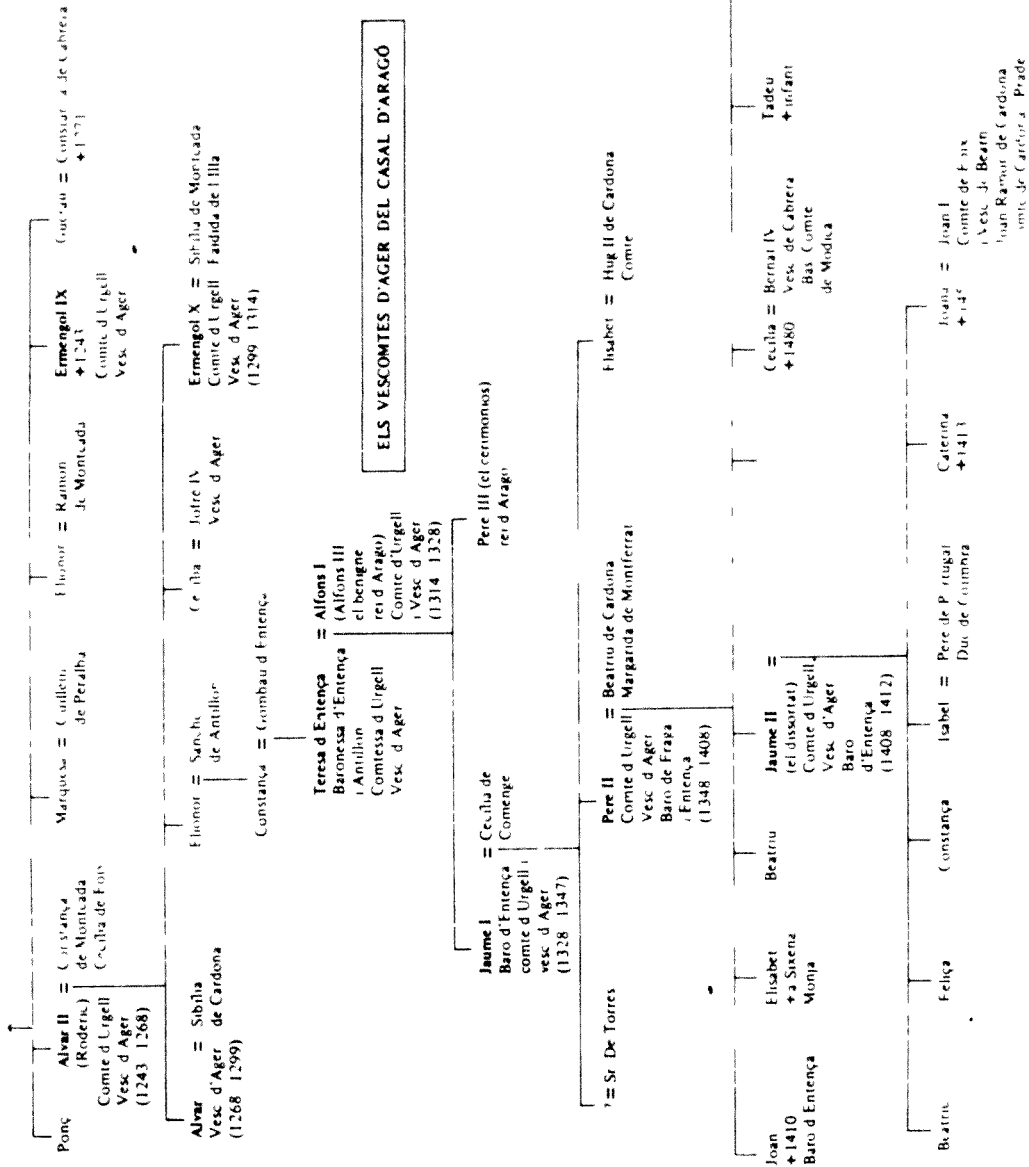
237) No hem investigat si es construïren tots aquests hospitals mencionats, però sí que sabem que es fundà el d'Àger; no sabem amb certesa la data exacta i si fou encara visquent Arnau, però sí que podem assegurar que estava construït l'any 1101, quan es consagrà l'església de St. Nicolau, a l'Aspre i al costat d'un "xenodocium" per a pobres ens diu l'acta de consagració -vegis Tch. doc. 175-.

Serà aquest hospital el més antic de la vila i que subsistirà fins gairebé l'actualitat -ja en distint lloc funcionà fins aquesta darrera guerra del 1936, quan s'instal·là després de la primera guerra carlina al claustre de la C l. l. egiata- i sorprenentment, malgrat s'hagi extingit, recentment ens hem assabentat que a Madrid segueix constant com donat d'alta, puix suposo que no s'el donà de baixa formalment. Actualment, el seu lloc d'ubicació, on no resta cap vestigi, se segueix esmentant partida de St. Nicolau -l'antic nom de l'Aspre, com es denominava al segle^{XI}, però, ha desaparegut-; recordo també, que llegint la crònica sobre el general Prim, escrita per Orellana, fa temps, en un dels assalts es menciona "un antiguo convento" pres a l'assalt, que no podia ser cap altre edifici més què aquest hospital -el que en devia restar.

- 238) Sobre els jocs d'escacs de cristall de roca procedents d'Ager, podeu consultar l'estudi que sobre el lot de Lleida he publicat F. Fité El lot de peces d'escacs de cristall de roca del Museu Diocesà de Lleida, procedents del tresor de la Col·legiata d'Ager(s.XI)"Acta Mediaevalia", 5-6(1984-1985) pp. 281-312.
- 239) Sobre alguns dels camins del Montsec, podeu consultar la meua comunicació, que vaig presentar al VIè Congrés del CEHA "Los caminos y el Arte"(Santiago de Compostela 1986) Els camins del Montsec dins les rutes catalanes de peregrinació (en premsa).
- 240) Sobre Lacarra, J.Mª podeu consultar Aspectos económicos de la sumisión de los reinos de taifas(1010-1102) "Homenatge a Jume Vicens Vives(Barcelona 1965) p. 264; ibid. Un arancel de Aduanas del s. XI(Saragossa 1950); Desarrollo urbano de Jaca en la Edad Media "EEMACA", 4 pp. 139-155.
- 241) Voliem puntualitzar, que solament es conserven del reliquiari, fragments de teixit preciós que serviren per embolicar les relíquies, la caixeta que les contenia i la carta; com aportació més recent al respecte, podeu consultar el volum publicat arran de l'Exposició Thesaurus(Barcelona 1986) Thesaurus/estudis(Barcelona 1986) pp. 99-101
- 242) Villanueva, IX pp. 134-136
- 244) Ibid. pp. 139-141
- 243) En les planes que citeu es parla de la gran devoció, també, que existí a Ager en relació amb aquesta i com esdevingué patrona de l'Arxiprestat d'Ager des el s. XI. Naturalment ens referim a les dues darreres notes i a l'obra de Villanueva.

ELS DESCENDENTS D'ARNAU MIR DE TOST ELS VESCOMTES D'ÀGER CABRERA

ELS VESCOMTES D'AGER DEL CASAL D'ARAGÓ

CAPITOL IV - Els descendents d'Arnau Mir de Tost: Els vescomtes de Cabrera, senyors d'Ager

Malgrat Arnau Mir de Tost dividí les seves possessions entre ambdues fills^c i els nets respectius -recordem, Valença i Ledgardis, Arnau i Guerau Ponç de Cabrera- d'una forma un tant equitativa, puix a cadascuna li donà en herència dos dels seus millors castells, a més dels feus -com hem vist, a Valença i el seu fill Arnau els deixà Tost i Llordà, mentre a Ledgardis i Guerau els deixà Ager i Montmagastre-, de fet foren Ledgardis i Guerau els veritables hereus i successors en la seva dignitat, esdevenint per aquest motiu el tronc vescomtal gironí, ensems que nissaga vescomtal d'Urgell Guerau i els seus descendents, que a la llarga vindrà a supplantar als senyors de Castellibó en dita funció política, coincidint amb el desplaçament igualment de la casa comtal d'Urgell, que traslladaria la capitalitat dels seus dominis per un cert temps a Solsona i Agramunt, fins que Balaguer esdevingué la veritable capital i seu comtal d'Urgell.

Creiem que és interessant adonar-se del paper continuista que els nous vescomtes assumiran, especialment el primer, seguint les directrius endegades per Arnau Mir de Tost, al costat del comtes d'Urgell; sobretot pel que fa a la tasca continuada contra l'Islam d'expansió del comtat vers les planes de l'Urgell i Segrià. Una expansió que possibilitaria ben aviat la constitució del nou vescomtat, definit com vescomtat del Baix Urgell, el qual tindrà com seu principal el castell d'Ager, baluart poderós de la nova nissaga dels Cabrera, que^{el} posseiran des d'ara en feu pel comte d'Urgell, puix es convertí en clau defensiva de l'Alta Noguera, conjuntament amb tot el seu terme, que s'omplí de nombrosos castells i torres.

En definitiva, els comtes d'Urgell trobaran en els nous se-

nyors d'Ager, com en altre temps amb Arnau Mir de Tost, el suport necessari per a dur a terme la continuació de les empreses militars contra els àrabs i la consegüent expansió dels seus dominis, podent afirmar, per tant, que el vescomtat s'anirà definint i constituint dins aquest procés de conquestes continuades, tant com entitat jurídica, com administrativa.

Pel seu estudi, vegis el quadre genealògic que adjuntem(1), del qual només tractarem la part pertocant als segles XI i XII, període cronològic del nostre estudi.

1 - GUERAU PONÇ II DE CABRERA (1066 ? - 1132), vescomte d'Ager i vescomte de Girona

I) Rasgues biogràfics:

No es coneix la data exacta de la seva naixença; Miret i Sans(2) la situa en l'any 1060, mentre Sobrequés(3) la creu entorn al 1066.

Hom situa la mort del seu pare Ponç Guerau de Cabrera, vescomte de Girona, entre el 1093-1105(4), en part fonamentant-se en l'avinentesa que fins aquest darrer any no apareixerà Guerau intitulant-se vescomte de Girona, puix, com hem avançat, serà l'hereu del patrimoni i la dignitat paterna.

Ponç Guerau era vescomte de Girona d'ençà el 1050 i sembla que ocupà un lloc destacat en la cort barcelonina -concretament en la de Ramon Berenguer I-; com deiem, el seu nom figura encapçalant la llista dels magnats catalans cridats pels comtes de Barcelona per elaborar i promulgar els Usatges de Catalunya(5).

Com tutor del seu fill actuarà almenys fins el 1093, segons es despren de la documentació conservada. L'any 1075, després del pacte d'avinentesa que havia signat amb el comte d'Urgell -recorrem la guerra que mantingueren conjuntament amb el comte Ramon V de Pallars contra Ermengol IV, de la qual, per altra part, ben poc en sabem-(6) entorn al 1074, ens apareix actuant al costat del seu fill i la seva muller en l'acte d'atorgament de la mei-

tat del castell de Montclús(7) i també, en el mateix any, en la donació d'un alou a Bernat Erimany, que expressaven haver rebut d'Arnau Mir de Tost(8).

El 1080, pare i fill, actuant com senyors principals, donaven el seu consentiment a l'abat Guillem Ramon d'Àger per infeudar la meitat del castell d'Estanya⁽⁹⁾ i el 1089 ens apareixen comprant certs béns del comtat d'Urgell i de Berga a una tal Remanga i al seu marit Arnau Redball(10). Així i tot, el document més interessant de l'actuació d'ambdós se situa entorn al 1092, quan amb motiu de la mort d'Ermengol IV a Gerb eren nomenats tutors del futur Ermengol V per voluntat expressa del comte finat(11).

Com veurem més endavant, Ponç Guerau actuà al costat del seu fill i del comte en la lluita i expansió del comtat que es dugué a terme contra l'islam durant aquests anys, sense que això s'ens documenti de forma explícita, alhora que governava al costat del seu fill, un cop assolida la majoria d'edat, com ens demostren varios documents. Per exemple el del 1091, en^{el} qual ens apareix Bernat Trasver prestant homenatge a ambdós per certs honors(12) o en l'acta de donació del lloc de Castillonroi a la Seu de St. Vicenç de Roda(13) -únic document que ens permet suposar l'actuació conjunta de pare i fill en les tasques militars contra els àrabs- o també el testament de Gauceran Erimany, del 1094(14) -darrer document en el qual es menciona Ponç Guerau-, en el qual aquest cavaller i castlà del castell d'Àger afirmava posseir el castell de Pedra en feu pels esmentats vescomtes.

Miret i Sans creu que fou en el 1095, quan Ponç Guerau deixá al seu fill el govern de tots els seus dominis; es basa per afirmar-ho en un acte de vassallatge que data d'aquest any, on apareix Guillem de Cerdanya fent acte de fidelitat a "Geraldus Poncii filius qui fuit Letgardis"(15), emprant una fórmula semblant a la que l'any 1112 empraria un tal Ramon Ramon(16) -pel que sembla hauria mort també la mare- i, encara més clar, ens apareix abans del 1097 el propi Guerau Ponç prestant vassallatge al comte de Barcelona(17) i al de la Cerdanya.

Entorn al 1093 es casà el vescomte amb Estefania, que apareix també amb els noms de Malesignata i Gelvira, pel qual Villanueva (18) suposà que es tractava de tres dones distintes, mentre Mirret i Sans creia que es tractava de dues, puix estava convençut que Gelvira era lleonesa, fet que basava en l'enllaç matrimonial d'Ermengol V amb la castellana Maria Ansúrez, filla dels senyors de Valladolid(19); creia que havia estat el motiu de traslladar-se el vescomte a Castella, concertar-se el seu matrimoni amb Gelvira i àdhuc que s'hi establís un germà seu, que Sobrequés considera pare del famós comte Ponce, el que fou majordom de l'emperador Alfons VII de Castella i tronc de la nissaga Osorio-Cabrera, que donaria naixença ensems al llinatge dels Cabrera de Còrdova (20). Comte que per altra part ens apareix, com veurem, en escriptures procedents d'Àger.

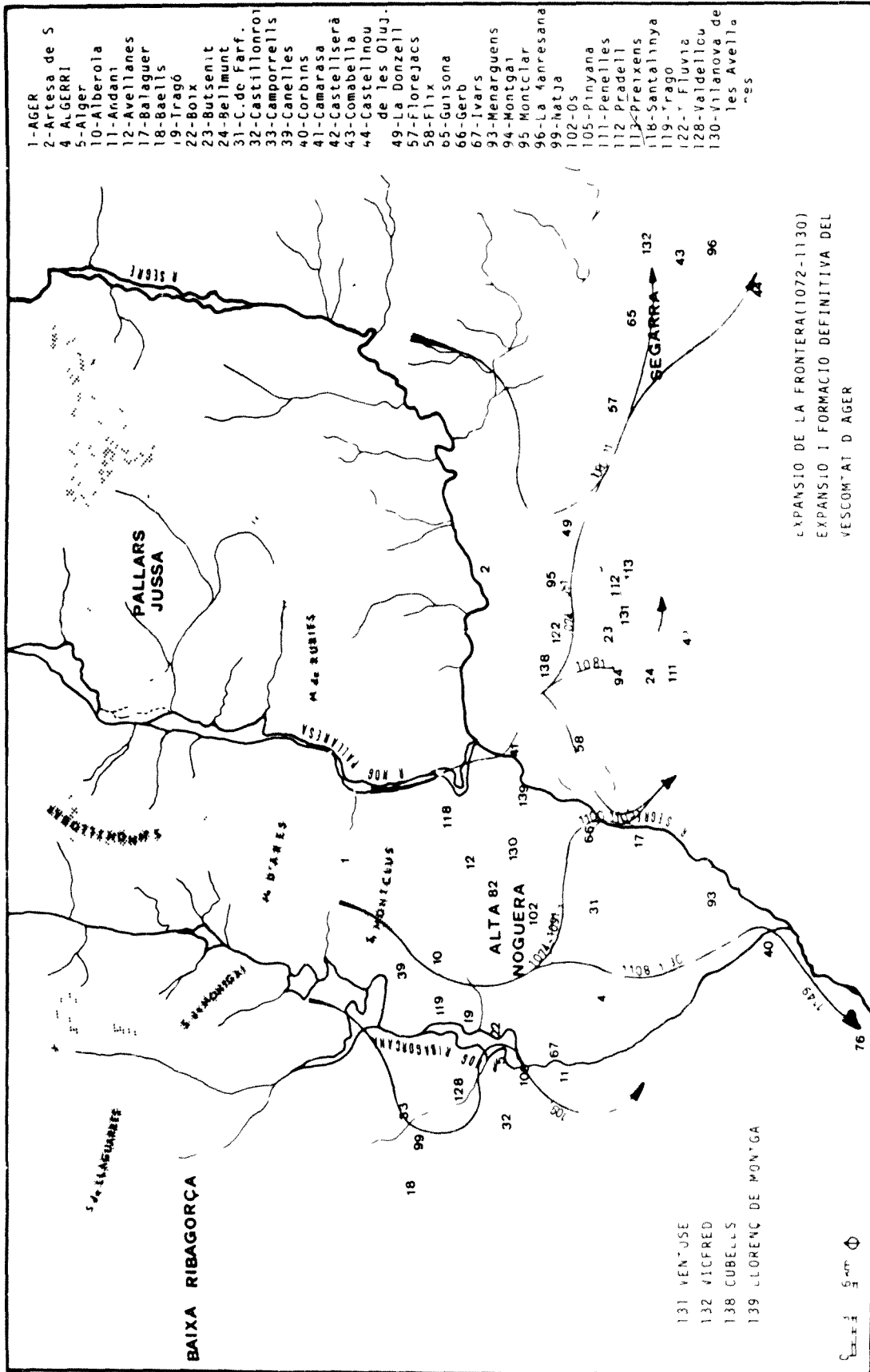
Poseï al menys tres fills, Pere Guillem, que trobarem dirigint la conquesta del castell d'Os, Ferrer i Ponç Guerau, que serà el successor i hereu. Se suposa que Pere Guillem morí abans del 1129, puix a partir d'aquesta data no apareix signant en cap document(21).

Com explicàvem al principi, Guerau Ponç esdevindrà continuador de la política encetada pel seu avi Arnau Mir de Tost; en certa forma, durà a terme les tasques que deixà ell per acabar. D'una banda, continuarà la lluita contra els àrabs fins assolir, actuant gairebé sempre al costat dels comtes d'Urgell, la conquesta definitiva dels territoris que haurien de configurar el vescomtat; per altra banda, serà el continuador i alhora segon gran dotador de l'abadia d'Àger, puix complint les voluntats de l'avi, dotarà a aquesta amb les esglésies i delme de quant conquereixi, segons quedà estipulat en les successives dotacions atorgades per Arnau Mir; amb tota claretat en l'àmbit de la Ribagorça, on recordem va prometre Arnau a St. Pere d'Àger el delme de totes les dominicatures entre el riu Noguera Ribagorçana i el Cinca.

Aspectes, ambdós, que posseïm com els únics documentats amb una

certa amplitut. Indiscutidament, ens trobarem a Guerau ocupant un lloc important al costat dels comtes Ermengol IV, Ermengol V i Ermengol VI, en la tasca aferrisada de les conquestes, com suport el més poderós del comtat en la zona de frontera, tal com ho havia estat Arnau Mir; tot el qual permet entendre la creació del segon vescomtat d'Urgell, pel qual, com hem dit, proposà Sana^huja el títol, per Guerau de Cabrera, de vescomte del Baix Urgell, intuïnt el seu protagonisme, quan la zona era encara per conquerir i consolidar definitivament. De fet, fins el 1132 no ens apareixerà la titularitat de vescomte d'Àger, en el seu propi testament sacramental, que es llegí el 12 de març en l'altar de St. Miquel de St. Pere d'Àger, quan era mort ja el vescomte; diu el document, "domni Geralli Poncii vicecomitis de Ager(22). Hem de fer notar igualment, a més de l'actuació com tutor d'Ermengol V, la seva participació en el govern del comtat durant llargues temporades per absència dels comtes; sembla que de forma continuada durant l'època d'Ermengol V(23), com ens ho testimonia, precisament, el conveni que signaren Ermengol V i la seva muller Maria Ansúrez amb Guerau Ponç i Gelvira, abans de partir a Castella ens precisa el document, pel qual encomanaven als vescomtes la custòdia del castell de Gerb, obligant-se aquests a la guarda del castell durant na quarta part de l'any, rebent en compensació tres ^Rquàtes parts del castell en feu i la darrera en alou, amb censos i serveis(24). Devia ser tanta la confiança que li tenia el comte, que, com ens explica en el seu testament Guerau, abans que fos mort el 1102 a "Moyeruca", Ermengol V li dictà testament a viva veu, per si moria, disposant ésser enterrat a Sta. Maria de Solsona, a la qual li deixava el castell d'Olius amb les esglésies del seu terme(25).

El mateix 1102, ens apareixen també, signant una donació conjunta a Sta. Maria de la Seu, els dos vescomtes d'Urgell, Guerau Ponç i Ramon Mir(26), pel qual suposem que participarien ambdós de la tasca de govern de regència durant la minoria d'Ermengol VI; una tasca, però, que desenvoluparia fonamentalment la família

- 1-AGER
- 2-Artesa de S
- 4 ALGERRI
- 5-Alger
- 10-Alberola
- 11-Andani
- 12-Avellanes
- 17-Ballaguer
- 18-Baells
- 19-Tragó
- 22-Boix
- 23-Butsenit
- 24-Bellmunt
- 31-C. de Farf.
- 32-Castillonroi
- 33-Camporrells
- 39-Canelles
- 40-Corbins
- 41-Camarsa
- 42-Castellserà
- 43-Comabella
- 44-Castellnou de les Oluj.
- 49-La Donzell
- 57-Florejacs
- 58-Flix
- 65-Guisona
- 66-Gerb
- 67-Ivars
- 93-Menarguens
- 94-Montgat
- 95-Montclar
- 96-La Fanresana
- 99-Natja
- 102-Os
- 105-Pinyana
- 111-Renelles
- 112-Pradell
- 113-Preixens
- 118-Santalinya
- 119-rago
- 122-Fluvia
- 128-Valdelicú
- 130-Vilanova de les Avellanes

EXPANSIO DE LA FRONTERA(1072-1130)
 EXPANSIO I FORMACIO DEFINITIVA DEL
 VESCOMTAT D AGER

Pl. 5

vescomtal d'Ager, desplaçant, com hem explicat, a la dels senyors de Castallbó.

II) L'expansió de les fronteres del comtat d'Urgell i la participació del vescomte Guerau Ponç de Cabrera.

Per a l'estudi d'aquest apartat, malgrat no hi hagi una correspondència cronològica, veurem separadament els tres fronts de frontera d'actuació, que possibilitaran la conquesta definitiva de Balaguer, després de dos intents fracassats.

Anem a veure primerament la conquesta de la Conca del Sió, que possibilitaria per altra part l'avanç vers la conquesta de Balaguer, un cop s'alliberà l'enclau de Gerb. Hem de dir, que no tenim documentada l'actuació de Guerau Ponç d'una forma directa; la deduem solament de les donacions ptes efectuades en dita zona i de la pertanyença d'esglésies a l'abadia d'Ager.

Com afirma en Prim Bertran(27), Ermengol IV(1068 ?-1092) es convertí en un governant clau del comtat d'Urgell, no solament perquè aconseguiria refer-se de la crisi d'autoritat que havia patit el comtat des d'època d'Ermengol I, ans també per esdevenir el promotor dels nous ^aavanços de frontera, especialment per dita zona, on entorn al 1061 s'havia ocupat ja la part oriental de la Conca del Sió, entorn a Agramunt i Almenara, que se situava als límits de la frontera; en Bertran ho dedueix del testament de Pere Mir de Ponts(28), lliurat aquest mateix any, on apareixen consignats els castells d'Oliola, Agramunt i Almenara entre altres; amb posterioritat al 1065, es conserva també una acta de donació d'un alou "infra fine marchiarum vel in termine de Almenara", que atorgaven Ermengol IV i la comtessa Llúcia(29), i ja al 1076, la donació pels comtes expressats de la quadra de Montfar "in finibus marchiarum in termino de Almenara" a un tal Ramon Guitart(30). Font i Rius(31) situa la conquesta de la Conca del Sió entorn al 1078, quan es conqueririen també, uns anys després, els llocs de la Fuliola i Penelles -l'any 1080 i 1084 apareixen documentats, respectivament(32)-.

La participació del vescomte Guerau i també la del seu pare fins almenys el 1093 ens sembla evident; primerament pel fet que era senyor alodial del castell de les Ventoses -ens n'assabentem pel seu testament i la deixa que en feu a l'Orde de l'Hospital(33)-, que solament podia posseir com conquesta pròpia, creiem; en segon lloc per la pertanyença a l'abadia d'Àger de les esglésies de La Donzell, Pradell -a la Baixa Edat Mitjana seran sufragànecs de Sta. Maria d'Artesa-, Penelles, Butsènit, Ventoses, Vicfred, Comabella, La Manresana i Castellnou de les Oluges, ja als límits amb la Segarra. No pot entendre's el seu sotmetiment a l'abadia d'Àger, sense acceptar una participació efectiva en la conquesta del territori dels senyors d'Àger i la seva mesnada. Posseim a més a més, el testament d'un tal Bernat Guila, fet l'any 1081, deixant als seus descendents certs alous al terme de Pradell, quan de ben segur ja era tota la Conca del Sió sotmesa pels cristians (34). Era precisament el moment, en què s'emprenia també la conquesta del castell de Gerb(1082), que possibilitaria sens dubte les conquestes efectuades en la zona de l'Alta Noguera, des d'on segurament s'emprengué la campanya, com tot seguit veurem, però també la conquesta de la Conca del Sió, que garantiria la seva protecció i manteniment.

L'expansió de les conquestes per aquesta zona, pel que pertoca als senyors d'Àger, es duria a terme des de dos fronts distints; la Conca propiament, del Sió, es deuria conquerir partint de la zona d'Artesa -Mig Segre- i Cubells, puix cal suposar que després de la mort d'Arnau Mir, malgrat no ho tinguem documentat, es conqueriria més enllà de Foradada, també pels vescomtes d'Àger, els llocs de Montclar i la Donzell -les dues esglésies passarien a la jurisdicció de l'abadia d'Àger-, continuant després les campanyes devers la Conca esmentada. Vicfred, Comabella, La Manresana i Castellnou de les Oluges se situaven, en canvi, en un front distint d'expansió de la frontera, radicats entorn a Guissona i la resta d'enclaus que citàrem en el capítol anterior en parlar del mateix tema; en una zona on els vescomtes hi posseïrièn, a més dels cas-

tells deixats per Arnau Mir de Tost, el castell de Biosca, que es deuria conquerir també durant aquest període. Posseim únicament un document testimonial de la presència de forces dels senyors d'Àger en aquesta zona; és el testament de Gauceran Erimany, lliurat l'any 1094, en el qual apareix la donació del castell de Florejacs a la seva filla Arsendis i la deixa d'un alou a Sta. Maria de Florejacs(35), de tot el qual es dedueix, que feia temps que era conquerit el castell -fou el propi Gauceran el seu expugnador?-, pel qual, com lloc consolidat, hauria pogut servir també com enclau des d'on conquerir els llocs esmentats suara i possiblement també el propi castell de Biosca.

Un cop mort Arnau Mir de Tost, se seguí, conjuntament amb Ermengol IV, la conquesta de tota l'Alta Noguera, que es realitzaria en dues etapes i fronts distints. Des de les Avellanes, on hem vist en el capítol anterior que era conquerit el castell des de 1058, es duria a terme l'expugnació dels llocs de Tartareu, Vilanova de les Avellanes -l'actual Vilanova de la Sal-, Privà i Gerb, com hem dit, entre el 1082 i el 1086(36).

Com hem vist, Gerb es conqueriria entorn al 1082, suposem que amb l'ajut dels vescomtes d'Àger; en aquest sentit creiem interessant veure l'acta de donació a Sta. Maria de Solsona, de l'any 1091, d'un terç dels tributs de dit castell, atorgada pel comte Ermengol IV, en la qual figura signatⁿ Guerau Ponç(37) i més clarament l'acta d'infudació, ja esmentada, que subscriviren l'any 1098 Ermengol V i el vescomte sobre aquest mateix castell, per la qual s'atorgava al vescomte un quart del castell en alou i la resta en feu(38).

Si per la banda de les Avellanes i Gerb, l'actuació de Guerau aniria fonamentalment unida a la del comte, per la ribera del Ribagorçana la seva actuació ens apareixerà com totalment personal. Ens basem per afirmar-ho, en què, mentre les esglésies d'aquest indret seran atorgades a la Canònica d'Àger, les de les Avellanes, Tartareu, Vilanova de la Sal, exceptuant Gerb, que serà donada a Solsona, s'atorgaran a Sta. Maria de la Seu.

No posem tampoc, massa referències documentals sobre la conquesta de tota aquesta zona de la Noguera, situada cap al vessant de la Noguera Ribagorçana. Tragó, per exemple, s'havia conquerit ja el 1091(39), però tornaria a caure sota domini musulmà, com ens ho testimonia el testament esmentat de Gauceran Erimany, en el qual hi figura la deixa del delme de dit castell a St. Pere d'Ager "si Deum reddiderit domno Gerall" -és a dir, si retornés en poder del vescomte-; segurament hi tornava a estar entorn al 1104 -recordem que el testament datava del 1094-, puix aqueix any apareix consignada la seva església entre les donacions que feien els vescomtes -Guerau i la seva muller Malesignata- a St. Pere d'Ager, entre les quals hi consten també les esglésies de Montassor i Ivars de Noguera, a més de les de la Baixa Ribagorça, que veurem seguidament(40). L'any 1108, en un nou acte de donació, afegien a les esglésies anteriors les de Castelló de Farfanya, Os, Albesa i Algerri -dins la zona de la Noguera, sense que ens sigui possible certificar, si eren ja conquerits els castells o es tractava solament d'una donació que preveia la seva conquesta, després que fou sotmesa definitivament la ciutat de Balaguer (41). D'aquesta opinió ho són Sanahuja i el pare Pou, com veurem. De fet, la conquesta definitiva del castell d'Os no es produí fins l'any 1116; única conquesta, per altra part, que posem ben documentada(42). Sembla que el setge, que fou molt dur, el dirigí Pere Guerau, el fill esmentat del vescomte; posem del 14 d'abril d'aquest any una acta de donació, on apareix el vescomte Guerau concedint els cinc millors masos d'Os, que és califica de castell "malignum", als homes que marxaren davant en l'expugnació, el seu fill, Berenguer Ramon -fill de Berenguer Isarn-, Guillem Bernat -descendent dels nebots d'Arsendis de la nissaga dels Flavià?- , Pere Joan i Bernat Pere, en recompensa. Segurament que a l'istiu d'aquell mateix any se subscrivia l'acte d'avinentesa entre Ermen^{gol} VI i el vescomte, al castell de Tartareu, pel qual el comte li empenyorava el castell i la vila d'Os, cedint-li en franquialou, amb tota potestat i domini, un cop el vescomte li cedí el castell

sense resistència, per satisfer així les despeses de la seva expugnació, compromentent-se a més a més el comte a donar-li el seu suport en cas de tornar a ésser invadit el castell pels alarbs (43).

Més difícil s'ens fa conèixer la conquesta de Castelló de Farfanya, que Lladonosa(44) situa entorn al 1130; data de la qual dissentim, per tal com els vescomtes atorgaven en l'any 1108. a St. Pere d'Àger, a més de la seva església, una torre al seu terme que havia pertanyut -expressen- al matrimoni àrab Avimor i Avimheta, així com terres en l'horta d'Ivars, que ens venen a demostrar també que el castell estava conquerit(45), com segurament era també conquerit el castell d'Algerri, l'església del qual apareix també consignada en dita acta de donació. Als Castells Catalans(46), seguint l'opinió de Lladonosa, se situa la seva expugnació entorn al 1116, en la mateixa època que la d'Os i la dels castells d'Albesa i Llorens de Montgai(47).

La conquesta de Llorens, és versemblant que fos en aquest moment; en canvi, sobre Albesa posseim una acta de donació, ja del 1098, on apareixen encara els comtes Ermengol V i Maria Ansúrez atorgant als vescomtes d'Àger una quarta part del castell d'Albesa en alou i la resta en feu(48). Sanahuja suposà també que es tractaria d'una donació condicionada a la seva conquesta; podria ser, però també és possible que es conquerís el castell en aquell moment i caigués novament en poder dels àrabs. Resumint, del que no dubtem és de la conquesta definitiva de l'Alta Noguera entorn a l'any 1116.

La conquesta de la zona Ribagorçana es produí al mateix temps i conjuntament amb la zona de l'Alta Noguera que acabem de veure, puix entre les dues zones mitjançava solament el riu Ribagorçana. En tenim constància igualment per les actes esmentades de dotació de l'abadia d'Àger.

El 1091 eren ja conquerits els castells de Camporrells, Natjà i Valdellou, als quals s'hi sumarien ja, al 1104, els de Castillon_{roi}, Pinyana, Pennella, Algar i de ben segur Blancafort(49). Do-

nació d'esglésies que era ratificada l'any 1108 -cal afegir a les anteriors la de Baells-, quan Ermengol VI aconseguia també assolir la conquesta de Peralta, Gavassa i Calasanç(50).

III) La conquesta del castell de Balaguer i de la ciutat.

Com deiem, la conquesta de Balaguer fou realment difícil i, de fet, sembla que no s'aconseguí dur a terme definitivament fins el tercer intent. Nosaltres tractarem en aquest apartat sobre dites conquestes, per tal com hi participà d'una forma important el vescomte Guerau Ponç de Cabrera. Cal dir, que per la ciutat de Balaguer fou realment funest, puix d'ésser un nucli de població amb molta vitalitat i prosperitat, esdevingué un lloc despoblats gairebé, alhora que la ciutat quedà molt destruïda, com documents de l'època ens testimonien ja des del 1107(51); situació precària que perduraria per un cert nombre d'anys. Del 1107, precisament, posseïm l'acte d'avinentesa que subscripiren el comte Ermengol VI, el bisbe St. Ot d'Urgell i l'abat Pere d'Ager(52), quan la ciutat s'havia conquerit definitivament, en el qual apareixeran ratificades les donacions que atorgà el vescomte a l'abadia d'Ager dins el terme i ciutat de Balaguer i la infeudació que havia atorgat l'any anterior de la Çuda a Arnau Berenguer d'Anglesola(53), on es fa constar el despoblament i l'estat ruïnós en què havia quedat la ciutat.

Ja des de la primera temptativa de conquesta de Balaguer participà el vescomte en les lluites d'expugnació. Almenys el pare Pou així ho creu; el pare Sanahuja, en canvi, nega aquesta participació, aportant per demostrar-ho la donació que fou lliurada el 17 d'abril de 1094 a St. Serni de Tabernoles pel comte d'Urgell, en la qual no apareix signant el vescomte(54). Fins i tot dubta que hagués estat nomenat ja Guerau vescomte del Baix Urgell; creu més versemblant la seva participació en la segona acció de conquesta de dita ciutat. Pel mateix Sanahuja, ens assabentem que Balaguer havia caigut novament en mans sarraïnes abans del setembre de 1094, any

aquest en el qual feia una donació Ermengol V a Sta. Maria d'Urgell, figurant ja Guerau com vescomte del Baix Urgell i encapçalant la llista de nobles que subscripiren també el document(55).

La segona conquesta de Balaguer es produí entre el 1100-1101, puix existeix del 6 de gener del 1102 una acta de dotació a favor de l'abadia d'Àger, atorgada per Guerau Ponç i Estefania, en la qual es fa constar la donació de l'església que serà construïda dins la Çuda de Balaguer -la que serà parròquia principal de la ciutat- i una quarta part de totes les esglésies existents o que es construïran en la ciutat o terme del seu castell, afegeix "sicut resonat in conveniencia comitis et mea"(56). En dit any, doncs, estava Balaguer sota domini cristià. Com testimoni preciós del seu setge, que deuria ser duríssim, posseïm també el testament d'un Mir Jospert, lliurat l'any 1101, en el qual expressava aquest cavaller que feia el testament essent al setge -in obsidione- de Balaguer. De fet, és l'únic document que documenta aquesta segona conquesta, pel qual sabem també que dit cavaller procedia de Montmagastre, puix feia donació a St. Pere d'Àger i a St. Miquel de Montmagastre i el seu alou d'Artesa(57).

Tant el pare Sanahuja, com el propi pare Pou coincideixen en creure, que aquesta segona conquesta fou obra exclusiva del vescomte Guerau, puix regia en aquell moment el comtat en absència del comte; recordem que el comte s'havia traslladat el 1095 a Castella, deixant el comtat sota la custòdia del vescomte.

Encara poc consolidada la conquesta, segurament que el 1103 era altre cop Balaguer en poder alarab -no sabem si té alguna relació o conseqüència que hagués mort el comte l'any anterior-; actuava aleshores com regent principal el vescomte Guerau, ratificant el 6 de gener de l'any 1104 les donacions que feu a St. Pere d'Àger, segurament amb la intenció ja ferma de tornar a assetjar Balaguer, puix la ratificació es feia junt a altres donacions d'esglésies recent conquerides -les esmentades anteriorment de Montessor, Tragó, Pennella, Algar, Pinyana, Ivars, Castillonroi, Valdellou, Baelles, Camporrells, Natjà "istas nostras ecclesias quod ego a pa-

ganis abstuli"- (58).

La definitiva conquesta de Balaguer la situen Sanahuja i Pou entre el 1105-1106. Nosaltres creiem que es produí a finals del 1105 o tot més a principis del 1106. El divendres 13 d'abril de 1106 subinfeudaven els vescomtes d'Àger la Çuda de Balaguer, com hem avançat, a Arnau Berenguer d'Anglesola, amb la sexta part de tots els seus drets i altres béns; entre ells una almunia al Mascansà (al pla) -"Mascazan"- (59). Subinfeudació que hagué de fer-se forçosament després de la conquesta definitiva, pel qual és versemblant pensar que es dugué la conquesta durant l'hivern, puix encara el 3 novembre de 1105 subscrivia el comte Pere Ansúrez, el sogre d'Ermengol V -es feu càrrec del comtat d'Urgell a la mort del comte d'Urgell i organitzà de ben segur amb el vescomte d'Àger la conquesta definitiva de Balaguer-, un conveni amb el comte Ramon Berenguer de Barcelona, en vistes a la conquesta esmentada, i un altre amb el rei d'Aragó Alfons el Bataller, on és interessant destacar la referència que és dóna dels castells de Llorens, Boix, Castelló de Farfanya, Algerri i Albesa com fortaleses encara islàmiques (60), així com del castell d'Oso. Sanahuja aporta arguments per situar la conquesta de la ciutat el 9 d'abril de 1105, restant encara la Çuda per conquerir (61). Ho argumenta mitjançant una donació a Sta. Maria de Solsona, atorgada en dita data per vuit guerrers que deien fer-la per haver-los lliurat la Verge de mans sarraïnes "quando intravimus Balagarium". També aporta un document interessantíssim que fa referència al setge, segurament ja de la Çuda, lliurat el 8 d'octubre de 1105, pel qual ens assabentem que els comtes eren mancats de diners i el sol·licitaren al monestir de St. Serni de Tabernoles, per tal de pagar la soldada als guerrers. El sosteniment del setge deuria ésser molt dur i no deurien veure amb claretat que el poguessin sostenir, puix com hem vist, en el mes de novembre de 1105 Ansúrez i també el vescomte Guerau signaven pactes d'ajut, primerament amb el comte de Barcelona i per les mateixes dates amb el rei d'Aragó; pactes que suposaven la donació d'una bona part de la Çuda en alou. Cap d'ells recixí, però, de ben segur perquè

enfortiren llurs posicions i finalment aconseguiren la rendició de la plaça, abans que cap dels esmentats dongués el seu suport. Com el propi Sanahuja reconeix, no existeix cap document que dongui notícia o indici directe de la participació del vescomte Guerau en l'expugnació de Balaguer; ell ho dedueix del fet d'ésser senyor alodial d'una quarta part de la Çuda de Balaguer i també del seu caràcter de vescomte del Baix Urgell i poderós ascens social.(62)

IV) Aspectes referents a la seva actuació i en relació amb les donacions que atorgà a St. Pere d'Ager.

Pel que fa a les donacions atorgades a St. Pere successivament en els anys 1091, 1104 i 1108, que ja hem estat citant, el vescomte Guerau no feia res més que complir les voluntats del seu avi Arnau Mir, com queda ben palés en la dotació del 1108, en la qual es precisa que es tracta de les donacions "in nostra aprisione Ispanie de Segre usque a Cinchia"; és a dir, tot el territori en el qual Arnau Mir havia promés a la Canònica la donació de les esglésies i del delme de les seves dominatures. Així i tot, hem de considerar al vescomte Guerau com el segon gran benefactor de l'abadia d'Ager, que com veurem en parlar de l'abadia esdevindria el dotador definitiu del que constituirà per l'esdevenidor el seu patrimoni. Existeix, però, un document de restitució de béns, que ens il·lustra ja de les primeres desavinences entre el poder temporal i la Canònica; data dita restitució del 1131 i per ella, segurament sentint que s'apropava la seva mort, ens assabentem que retornava cert nombre de béns a l'abadia que li havia atorgat a ella Arnau Mir de Tost(63); es tracta de fet d'una mena de testament envers dita església, puix ratificava també totes les donacions anteriors, n'afegia de noves i, encara en document apart, li feia donacions a Camporrells(64).

Quant a la seva actuació, hem estat veient ja tot el referent a conquestes i també el paper que ocupà com vescomte dins el combat. Ens resta veure potser el poc que sabem de la seva actuació dins

la Vall d'Ager. Abans, però, com vescomte, potser sigui interessant consignar la seva presència en tota la documentació comtal que es generà entorn a Balaguer. Hem vist ja la infeudació que feu dels seus drets alodials sobre Balaguer a Arnau Berenguer d'Angle sola i com ratificaven Ermengol VI i el bisbe St. Ot d'Urgell dita infeudació i les donacions atorgades pel vescomte a l'abadia d'Ager. Trobarem a Guerau també signant la infeudació que feu Ermengol VI de les seves tres parts alodials del castell de Balaguer i en la concessió de terres franques que el mateix comte atorgava als habitants de Balaguer l'any 1120, on signava també el bisbe St. Ot(66).

El document més interessant, pel que fa a la vila d'Ager, és el privilegi que li concedí, eximint-la de tota càrrega onerosa de caràcter servil i imposant-li com única taxa un porc anyal per cap de casa; data el privilegi de l'any 1079 i sembla que fou sol.licitat i àdhuc pagat amb diners per "omnes hominibus de Ager" -almenys consten sota del document ratificant-lo-. L'interés del document radica en el fet de què es tracta del primer privilegi aconseguït per la vila d'Ager, un privilegi que serviria per donar impuls a la creixença que la vila estava experimentant, tant en l'ordre polític com econòmic -a partir d'ara va esdevenint urbanísticament un nucli poblacional format i també murat-(67).

En aquest temps, la vila seguia tenint com castlans els descendents dels anteriors, d'època d'Arnau Mir de Tost. Recordem, Gauceran Erimany, que moriria entorn al 1094 i deixaria al seu fill Gauceran com hereu -ho sabem pel seu testament de l'any 1094, ja esmentat, on apareix donant al seu fill el castell d'Ager i el d'Estopinyà, juntament amb tot l'honor que tenia pel vescomte Guerau- i Berenguer Isarn. Aquest darrer sembla que morí lluitant contra els sarraïns i fou succeït per Bernat Berenguer, que era encara castlà del castell l'any 1101, quan es consagrà l'església de St. Nicolau -assistí a dit acte acompanyat de la seva mare Bellisendis(68)-, el qual també va morir en les campanyes contra els àrabs -diu el testament "transacto tempore fuit levatus

et ad castrum Ageris fuit adhuctus et ibi ante hostium ecclesie Sancti Petri sepultus"-; el succeiria a aquest el seu fill Ramon Berenguer i a aquest un altre Ramon Berenguer d'Ager(69), que feia testament l'any 1121. Els Berenguer d'Ager seran nobles destacats tot al llarg del s. XII i estaran ben documentats. Ens apareixeran signant en la majoria dels documents dels vescomtes referits especialment a Ager. Un dels descendents d'aquests sabem que fou un dels cavallers destacats que acompanyà a Jaume I a la conquesta de Mallorca -apareix vèries ocasions citat a la seva crònica-. El senyor LLadonosa creu que un descendent de dita família fou el famós Pere d'Ager, resident a Lleida -al s. XIII-, ramader important amb estretes relacions amb el monestir de Poblet -en aquest sentit, a més de l'obra de LLadonosa, podem consultar la Història de Poblet del pare Altisent(Poblet 1974) p. 381-.

Volem significar finalment, que amb aquest vescomte assolí el vescomtat d'Ager la seva plena consolidació, així com també els territoris que comprendia i que coincideixen amb les conquestes esmentades. Més o menys abraçarà tota l'alta Noguera, des el Montsec d'Ares fins a Balaguer i del riu la Noguera Pallaresa fins al riu la Noguera Ribagorçana, territori que s'estendria també per certs indrets ribagorçans, des de Fet fins a Baells i Castiellonroi. D'aquest vescomtat, el terme d'Ager en formaria el nucli principal i la base -ho deduem pel fet, que quan es desmembrà el comtat d'Urgell i vescomtat d'Ager, aquest serà donat a Çagarriga com senyoriu-.

V) Les darreres voluntats.

Els darrers documents de la seva vida fan referència majorment a donacions a St. Pere d'Ago i també a altres centres religiosos; el més interessant és la donació que feu del castell de Ventoses a l'Orde de l'Hospital en el seu testament del 17 de maig de 1131, on disposava que els Hospitalers hi possessin batlle propi(70). Malgrat sigui l'única referència documental de la relació del vescomte amb dita Orde, creiem que deuria ser

important, puix tenim documentada en aquest temps la fundació Santjoanista de l'Hospital d'Ares per a pelegrins(71). El 23 de novembre de 1130 atorgava el vescomte tot un munt de donacions a St. Pere d'Ager(72) i el 31 de maig del següent any subscrivia l'esmentada acta de restitucions a dita església (73).

Sobre el testament, suara esmentat, existeixen almenys tres redaccions; la primera data de l'any 1125 ja; les altres dues dels anys 1131 i 1132(74). Nomenava marmessors testamentaris a Ramon Berenguer d'Ager, a Alegret de Montmagastre -tenia subinfeudat el castell de Montmagastre i el de Gavarra- i a Berenguer Bertran. El testament mostra com cap altre document el poder i la gran riquesa que atresorà. En ell no solament es fan deixes a St. Pere d'Ager, n'apareixen adreçades també a St. Salvador de Breda, Sta. Maria de la Seu de Girona, St. Pere de Vic, St. Pere de Roda, Sta. Maria de Ripoll, Sta. Maria de la Seu d'Urgell, Sta. Maria d'Artesa i St. Vicenç de Roda d'Isàvena.

Institueix hereu al seu fill Ponç Guerau de Cabrera, al qual deixa els castells i honors que tenia a Girona, el castell de Montmagastre, amb els de Comiols, Vilves, Collfred, Anya; el castell de Gavarra, que afirma posseir pels bisbes d'Urgell, el castell d'Ager "salva fidelitate de Sancto Petro de Ager", amb tots els altres castells del seu terme; el castell d'Artesa, Camarasa, Cubells, Aldòs, Balaguer, Santalinya, Estopinyà, Casserres, Pilzà, Purroi, Biosca, Besora, Llobera, Benavarri -sembla que es conquerí pels comtes d'Urgell en la dècada dels seixanta del s. XI-, Faiç Viacamp, Lluçars i Camporrells, que vol t'ingui per St. Pere d'Ager. Castells que infeudarà a la vegada al germà d'aquest vescomte, Ferrer, ja esmentat, al qual encomanarà la defensa dels feus pel seu germà Ponç Guerau; exceptua els castells de Ventoses, que deu posseir pels Hospitalers, el de Montsonís, que deu posseir per St. Pere i el de Vallfraosa, el qual pertaneria a la mare^y (76).

- 1) Aquest quadre correspon als quadres cronològics editats per l'Armand de Fluvià a l'Enciclopèdia Catalana, vol. IV "Cabrera" i al dels comtes d'Urgell de la Història de Catalunya Salvat, vol. 2 p 231; també al vol. XI de la Enciclopèdia Catalana.
- 2) Notes per la biografia del Trovador Guerau de Cabrera "Estudis Universitaris Catalans"(1910) p. 300.
- 3) Els barons de Catalunya(Barcelona 1970, 3a edic.) p. 45
- 4) Ibid. autors esmentats.
- 5) Veure doc. CXXIV del recull sobre Arnau Mir de Tost.
- 6) Veure notes 154, 155 i 156 del Cap. III
- 7) Tch. doc. 99
- 8) Miret i Sans op. cit. p. 85 (s'enten Investigaciones sobre el vizcondado de Castellbó...); ACA perg. èpoc. Ramon Berenguer I que còpia el P. Ribera.
- 9) Tch. doc. 113
- 10) Arx. Episc. de Vic, caix. 9 perg. 4; ref. Miret i Sans op. cit. p. 85
- 11) P. Sanahuja Història de la ciutat de Balaguer cit. p. 90; Monfar, I p. 336; Tch. doc. 149
- 12) ACU Cart. I nº 39; ref. Miret i Sans op. cit. p. 88
- 13) Cart. Major de Roda edic. Y la pp. 43-44
- 14) ACU Cart. I, 70 -edit. ref. P. Bonnassie, II p. 402; el vescompte estava ja casat.
- 15) Notes per una biografia... cit. p. 300; es dóna ref. d'un document de la batllia Reial
- 16) Ibid.; Tch. doc. 202
- 17) Miret i Sans Investigaciones... p. 85; ref. perg. ACA de l'època de Berenguer Ramon II nº 87 -el transcriu-.
- 18) J. Villanueva Memorias cronológicas de los condes de Urgel (Balaguer 1976).
- 19) S. Sobrequís op. cit. p. 37
- 20) Ibidem. p. 46
- 21) BDC perg. 4184 Car. Compendi 1556; edit. BNP col. Moreau, 54
- 22) Tch. doc. 250

- 23) Corredera op. cit. pp. 67-69
- 24) Pare J.M. Pou Història de la ciutat de Balaguer(Balaguer 1913)
p. 38 ap. II p. 325; P. Sanahuja op. cit. p. 96; ibid. Histo-
de la Villa de Ager cit. pp. 30 i 350; Tch. doc. 161.
- 25) Corredera op. cit. 71-73
- 26) Ibid. pp. 74-75; ACS "Ràpita" doc. 3
- 27) Prim Bertran i Roigé Bellcaire d'Urgell. Perfil històric
(Bellcaire d'Urgell 1982) pp. 20-23
- 28) Ibid. ref. AHN "Clero" carp. 1992 perg. 2
- 29) Font i Rius Cartas de...cit. II p. 707; ACA perg. èpoc. Ra-
mon Berenguer I nº 276
- 30) Ibid.; ACS docs. 12 i 13 d'Almenara
- 31) Ibid.
- 32) Ibid. p. 709
- 33) Miret i Sans Les cases de Templers i Hospitalers de Catalunya
(Barcelona 1910) p. 4
- 34) Tch. doc. 120
- 35) Ibid. nota 14
- 36) E. Corredera op. cit. p. 41; Font i Rius, II pp. 716-717
Sanahuja Història de la ciutat... cit. p. 87; Castells Ca-
talans, VI p. 278; M. Riu La canònica de Sta. Maria de Sol-
sona cit. p. 211
- 37) ACS Cart. II fols. 22 v-23v
- 38) Ibid. nota 24
- 39) Tch. doc. 142
- 40) Tch. doc. 178
- 41) Tch. doc. 190
- 42) Tch. doc. 215
- 43) Tch. doc. 217
- 44) J. Lladonosa Història de la ciutat de Lleida(Lleida 1972)
I p. 119 cit.
- 45) Ibid. nota 41
- 46) vol. VI pp. 244-246
- 48) Tch.doc. 161

- 47) Sanahuja op. cit. p. 122
- 49) Sobre el castell de Blancafort, proper als de Tragó i Canelles, s'ens documenta el 1129 la donació del delme, per part del vescomte Guerau -vegis nota 21-, que n'evidència la seva conquesta. Pel que fa als dos documents referenciats vegis les notes 39 i 40.
- 50) En tenim constància per la donació que efectuà aquest comte a favor de St. Pere d'Ager, d'un mas a Calasanç i un altre a Gavassa -Tch. doc. 189-
- 51) Sanahuja op. cit. pp. 134-136
- 52) Tch. doc. 188
- 53) Vegis J.M.Pou op. cit. pp. 330-331 nota 31; Arnau Berenguer d'Anglesola era, sembla, descendent de Gombau d'Anglesola, a qui li fou encomanada la repoblació de la zona de Golmés i Anglesola. Segons Font i Rius - vol. II pp. 700-701-, prengué aqueix el patronímic Anglesola degut a aquest fet. No saltres, per la nostra part, estem convençuts que la nissaga dels Anglesola prové d'Ager, de la família dels Berenguer d'Ager, el primer membre documentat de la qual serà el Berenguer Isarn esmentat en el capítol anterior; nissaga que anirem trobant documentada al llarg de tot el s. XII ocupant la castlania d'Ager, la qual donaria naixença també al cognom Ager.
- Ens basem per pensar així, en el fet que, tant Arnau Berenguer d'Anglesola, com els seus descendents posseiran un nombre important de béns a la Vall d'Ager.
- 54) J. M. Pou op. cit. pp. 37-38; Sanahuja op. cit. p. 85; ref. Cartoral de Tabernoles; edit. P. Pasqual, IX pp. 147-148; Villanueva, XII pp. 211-212.
- 55) ACU cart. I doc. 31 fol. 24
- 56) CDC perg. 4092 Car. Compendi 987; J.M. Pou op. cit. p. 39 -el transcriu a la p. 325-; segurament havia ja retornat ja el vescomte Ermengol V de castella, on es traslladà el 1095 per casar-se. Del 10 de febrer d'aquest mateix any existeix

una acta de devolució subscripta pel comte Ermengol V i Arnau Ramon "nepos Arnalli Mironi de Tost" a favor de l'abadia d'Àger, per la qual retornaven l'església de St. Sadurní de Llordà i un home a Sta. Maria de Covet, que afirmen haver-ho pres Ermengol IV "olim mortus in castro de Gerp" -arran de la guerra esmentada contra el comte de Pallars-; a més, Arnau Ramon retornava a dita abadia l'església de St. Andreu de Bescarri i la de St. Vicenç d'Echa?, situada, precisa, "extra fines castrí de Guardia".

- 57) Tch. doc. 170
- 58) Tch. doc. 178
- 59) BDC doc. 4195 Car. Compendi 950 còp. s. XII; Tch. doc. 184
J.M. Pou op. cit. ap. VI
- 60) Hanahuja op. cit. pp. 108-110
- 61) Ibid.
- 62) Ibid. pp. 118-119
- 64) Miret i Sans op. cit. p. 301; BNP col. Morcau vol. 55 fol. 18
- 63) Tch. doc. 248
- 66) Tch. doc. 321 i Monfar, I p. 373.
- 67) J. Mª Font i Rius Notas sobre la evolución jurídico-pública de una comunidad local en el Pirineo catalán: Ager "Pirineos" VI(1950) p. 12; ibid. Cartas..., I pp. 71-72; extret del "llibre de privilegis de la vila d'Àger" (en mans particulars).
- 68) Tch. doc. 175
- 69) De tot això ens n'assabentem pels dos testaments que ^{fou} escriure Ramon Berenguer d'Àger l'any 1117 -doc. Tch. 222- i el 1121 -Tch. doc. 232-; en el primer fa donació d'un alou a Estopinyà, que expressa haver heretat dels pares i que havia estat comprat per Berenguer Isarn, a St. Pere d'Àger "pro anima" de Berenguer Isarn i la seva muller Bellisc^sendis, de Ramon Berenguer "patris mei" i de Bernat Berenguer; el segon, que deuria anular aquest, torna a ratificar la donació anterior a St. Pe re, expressant novament que havia adquirit l'alou "avus meus" Berenguer Isarn i hi afegeix la "Almjniam" d'Algar, que fou

atorgada pel vescomte a Bernat Berenguer, la donació la fa també "pro anima" del seu "avunvulum" Bernat Berenguer que havia mort en mans dels sarraïns intestat; signen en el testament el vescomte Guerau, el seu fill Ferrer i un Berenguer Bernat que deu ser de la seva nissaga.

Bé, llegint el testament de Gauceran Erimany ens apareix també com castlà d'Ager un Ramon Berenguer d'Ager, que cal datar en funcions en el 1094, per tant anterior a Bernat Berenguer que ho era el 1101, quan es consagrà St. Nicolau d'Ager, per tot el qual deuriem situar en primer lloc i durant el regiment d'Arnau Mir de Tost a Berenguer Isarn i la seva muller Bellissendis, que succeiria Ramon Berenguer d'Ager i Bernat Berenguer, que indubtablement era el seu germà, puix en la consagració de St. Nicolau es diu ben clarament que acompanyava al castlà la seva mare Bellissendis -com hem dit, va morir en les campanyes contra els sarraïns entorn al 1102 o uns anys després, pensem si en el setge de Balaguer-; a aquest el succeiria el seu fill Ramon Berenguer, que seria el pare del Ramon Berenguer d'Ager que feu escriure els testaments esmentats.

70) Ibidem nota 33

71) Sobre tot aquest tema, vegis la comunicació que vaig presentar a les primeres Jornades sobre els Ordes religioso-militars als Països Catalans (Montblanc 1985) La presència dels Ordes religioso-militars al Montsec (en premsa).

72) Tch. doc. 245

73) Tch. doc. 248

74) Miret i Sans, vegis notes 63 i 66 op. cit. (Investigaciones...)

76) Tch. doc. 250

Advertiment: En relació a les notes 13 i 67, volem significar que quan Guerau Ponç de Cabrera atorga el privilegi a Ager, figura casat ja amb Estefania, pel qual potser sí que caldria pensar en dues dones distintes; Estefania i Malesignata o Gelvira. En tot cas era casat ja el 1079 i no el 1093 com apuntàvem.

PONÇ GUERAU II DE CABRERA, vescomte d'Ager i Girona(1131-1145 ?)

Sembla que passà bona part de la seva vida vivint a Castella -concretament a Lleó, a la terra de la seva mare i del seu cosí germà Ponce, segons Sobrequés el que seria alferes i va rebre del sobirà de Castella el castell d'Alboer(1); Miret i Sans i Sanahuja identificaren aquests dos personatges en un de sol. A partir del 1126 ens comença a aparèixer signant documents del seu pare i inclús el seu testament. El 1128, ben jove encara, sembla que fou un dels cavallers del seguici de la infanta Berenguela, filla del comte Ramon Berenguer de Barcelona, que l'acompanyà a Lleó per casar-se amb l'emperador Alfons VII i on ell contrauria també matrimoni amb una tal Sança.

El 1136 ens apareix subscriuint un acte de fidelitat amb Ermenegol VI, el seu senyor(2). El 1140, a Castella, assistia a un conveni que signaren Alfons VII i el comte de Barcelona Ramon Berenguer IV -a Carrió-(3); Miret i Sans i S. Sobrequés creuen més que es tractava del comte Ponce, l'alferes de l'emperador, cosí seu. Per Sobrequés apareix com personatge més rellevant i significatiu per l'atansament de la política catalano-castellana. Com avançarem, aquest comte Ponce apareixerà fins el 1173 signant en els documents del rei castellà, com majordom, i serà també un dels cavallers que es documentarà lluitant al setge d'Almeria(4). D'aquest mateix comte Ponce o del seu fill tot més es conserven documents testimonials de la seva estada a Ager, en els quals apareix signant; el més significatiu és el testament de Ramon Berenguer d'Ager, lliurat l'any 1158, en el qual disposa que tots els seus béns restin sota la custòdia del comte Ponce i del vescomte Guerau -segurament el fill de Ponç Guerau II-(5); el 1169 confirmava també dit comte les donacions atorgades pel "miles" Exabel a St. Pere d'Ager(6), segurament descendent de Pere Exabel, que lliurava igualment testament el 16 de juliol de 1145(7) i en el qual es diu que deixa dit cavaller a la seva muller i fill "in baiulia domno Gerallo"(7). Aquest és el darrer document on apareix el vescomte signant, que sembla que encara viuria el 1153, puix

signava el 27 de febrer d'aquest any en un acte de donació a favor de St. Pere -la donació de la torre de Cogul- i, ja al 1158, sembla que també és el mateix el qui signa en la devolució que el nou vescomte feia a St. Pere d'Àger de l'alou de Vilamajor(9)

NOTES

- 1) S. Sobrequés op. cit. pp. 46-47; Sanahuja op. cit. pp. 92-94
- 2) ACA perg. èpoc. Ramon Berenguer IV nº 55
- 3) Miret i Sans op. cit. pp. 97-98; P. Bofarull Colección de documentos inéditos del archivo de la Corona de Aragón, IV fol. 64 dod. 23; ACA perg. èpoc. Ramon Berenguer IV nº 96
- 4) Ibid. Miret i Sans
- 5) Tch. doc. 313
- 6) Tch. doc. 385
- 7) Tch. doc. 273; la documentació referenciant als Exabel és prou nombrosa perquè s'en fes, com en el cas dels Berenguer d'Àger, un cert estudi; fins a finals del s. XII ens apareixeran.
- 8) Tch. doc. 291
- 9) Ibid. nota 5

GUERAU PONÇ III de Cabrera(1145-1165), vescomte d'Ager i Girona

El tercer vescomte d'Ager casà amb Berenguera de Queralt, dama de la qual concixem molt poc -feu testament el 20 juny de 1127, malgrat visqué molts anys encara(1); ens apareixerà ja signant en el testament del seu sogre i el 1154 al costat del seu marit atorgant una carta franquícia (2). Miret i Sans situa la seva mort més enllà del 1179(3).

Fins el 1145 no ens apareixerà Guerau Ponç intitulant-se vescomte; la primera referència l'hem extreta de l'acta fundacional del monestir femení de Roca Rosa, que porta data 30 de novembre de 1145, figurant entre els assistents a l'acte el bisbe gironí i la mare Sança del vescomte; Guerau Ponç apareix intitulant-se vescomte d'Ager i Girona(4) -segons S. Sobrequés fou el primer que s'intitulà vescomte de Cabrera(5)-.

El 1147 ens apareixerà signant la llicència atorgada per Ermengol VI als templers per construir molins a l'horta de Balaguer(6). El 1154, com hem dit suara, el vescomte i la seva muller concedien l'enfranquiment de l'alou que tenia a Ager a un tal Adrià; entre els signants hi figura Ramon Berenguer d'Ager i un Pere Bertran, com castlà -"vicarii"- del castell d'Ager(7).

Amb aquest vescomte, per motius de jurisdicció, sembla que hi començà a haver enfrontaments amb l'església. Amb el bisbe d'Urgell arran de la potestat del castell de Gavarra, que Arnau Mir de Tost i el seu net havien concedit a la seu urgellesa; ens n'assabentem per una conveniència del 1157(8). Amb l'abat ^{d'Ager} arran de la possessió de l'alou de Vilamajor, que retornava el vescomte a l'església d'Ager el 29 d'octubre de 1158(9). Un any després ens apareix ratificant la donació que feu Arnau d'Anglesola a Arnau de Casserres de la meitat del seu honor a Castelló de Farfanya. Ens interessa consignar aquest document perquè hi signen el comte Ramon Berenguer de Barcelona i Guerau Ponç, intitulant-se "vicecomite in Ager et in supradicto Castellone(de Farfanya)"(10).

Miret i Sans i S. Sobrequés no relacionen aquest vescomte amb el fill de Ponç Guerau i Sança, car el suposen un germà. Fonamental-

ment es basen en una acta de donació, de l'any 1153 -Sanahuja dubta de la seva autenticitat-, per la qual "Geraldo, vicecomen Ageris" donava a St. Pere de "ville mee Ageris" els delmes, primícies i altres serveis de la torre de Cogul -"sive quadram"-, que afirmava li havia pervingut del "avo meo, dompno Pontio Geraldí per dompnum Arnaldum Mironis tempore conqueste de sarracenis -dins la Vall d'Ager-(11). Sobrequés fins i tot arriba a suposar que hauria actuat com lloctinent de Ponç Guerau II, quan encara vivia; encapçala als signants un Ponç de Cabrera, que s'ha suposat fill d'aquest; Miret i Sans creu que es tractaria, en canvi, d'un fill de Guerau Ponç, net de Ponç Guerau i besnet d'Arnau Mir de Tost(12). Si fos així, més enllà del 1153 ens trobaríem amb un vescomte que ^{no} figura en el llistat donat i, que de fet, seria el Trovador.

Bé, com darrer document que el ressenya, posseim una acta d'avinencesa -data del 1157; dos anys anterior el document, per tant, al darrer document on apareix, constant-hi-, que subscriuí el vescomte amb Ermengol VI, després de les diferències hagudes per la tinença dels castells d'Albesa, Abella, Llorens, Castelló de Farfanya, Balaguer, Ager, Os i Casserres -el comte es queixava de què se li negava la potestat dels castells d'Os, Ager i Casserres i en un judici que presidí el comte Ramon de Pallars es resolgué que el vescomte estava obligat a donar potestat al comte pels castells d'Ager i Castelló, però no pel de Casserres.(13) Per complicar més l'entrellat sobre la possibilitat de què es tractés d'un sol personatge o dos, posseim del 2 de novembre de 1150, ni més ni menys que el testament d'aquell Pere Bertran, castlà del castell d'Ager, que hem citat més amunt, el qual posava a la seva família i honor sota la custòdia "in baiulia de comitem nostrum Poncium atque Gerallio filio suo" i de Ramon Berenguer -feia testament perquè volia "pergere in Ispaniam....facere ad damnum paganorum et honorem christianorum"(14). I per enrevesar-ho encara més, el 2 d'octubre de 1151 ens tornen a aparèixer "Gerallus de Cabrera vicecomitis et Berengaria vicecomitissa" donant en feu la torre d'Ivars a un tal Ramon(15). Signa el document també

Ramon Berenguer d'Ager.

Com hem vist, en tots els documents del vescomte hi figura signant Ramon Berenguer d'Ager; signa per exemple l'acta de devolució de l'alou de Vilamajor a St. Pere d'Ager, ja citada, a més dels documents on ho hem anat assenyalant; també en una acta de donació, no consignada, atorgada a l'església d'Ager per Ramon Pere de Sant Just -una nissaga de cavallers important també i que apareix freqüentment en la documentació del s. XII, alguns dels seus membres com canonges-(16). Ramon Berenguer d'Ager, l'esmentat, atorgà testament el 23 de juny de 1158, figurant entre els signants Ramon Pere de St. Just i el castlà de Claramunt -Vall d'Ager- Pere de Claramunt(17); aqueix Ramon Pere es farà canonge de la Col.legiata d'Ager el 17 d'octubre de 1158(18). Entre els cavallers de la Vall, podem consignar també a Bernat de l'Ametlla, el qual atorgava testament el 21 de desembre de 1159 pensant peregrinar a Jerusalem(19). El 20 d'abril de 1160 no havia mort encara Ramon Berenguer, puix atorgava béns a St. Pere d'Ager, apareixent entre els signants, el castlà de St. Llorens d'Ares Ramon de St. Llorens i un Bernat Berenguer, que no sabem si era fill seu o un germà(20). D'Arnau d'Anglesola posseïm també dues actes de donacions a St. Pere de béns a Castelló de Farfanya, que daten dels anys 1160 i 1161, signant en la primera també Ramon Berenguer i un Pere de St. Just(21). El 13 de març de 1163 en una acta de permuta que efectuaven Bertran i la seva mare Ferrera, apareixen com testimonis Pere d'Ager i Ramon de St. Llorenç -el primer castlà d'Ager, creiem-(22) i en el testament d'una tal Ramona d'aqueix mateix any figura entre els signants el castlà de Fontdepou, Ramon de Fontdepou i Sanç de Montclús(23). Del 5 d'agost figura també una acta de devolució de béns a la Canònica d'Ager subscripta per Bernat d'Estopinyà sobre la potestat de Camporrells, en la qual apareixen signant una vescomtessa Guillelma (?), Ramon Berenguer d'Ager(24). Del 23 de juny de 1164 consta el testament de Bernat de Colobor, un cavaller també destacat dins l'àmbit del vescomtat, en el qual apareixen signant

Arnau de Bellmunt, Bernat Exabel, Pere Beirtran, Ponç de Pedra, Ramon Anfós(25); del 28 de juliol ho és també la devolució de béns a St. Pere que feu Ramon Berenguer d'Ager, en la qual hi apareixen signant Bernat d'Ager, castlà, i Ramon de St. Llorens(26). Finalment, del 12 de gener de 1165 es conserva el testament de Ramon Berenguer d'Ager, en el qual hi signen Pere de Bellmunt i Rodland de Blancafort(27). Documents tots ells que ens permeten conèixer per sobre la noblesa del vescomtat, especialment de la part d'Ager; un tema que aquí encetem, però que depassa, creiem, els objectius d'aquesta tesi.

El Trovador:

Després d'aquest llarg incís ofert per donar una certa relació de la noblesa cavalleresca, passem tot seguit a veure aquest aspecte, jo diria gairebé pintoresc i alhora il·lustratiu de la societat feudal de l'època, que es vol relacionar amb dit vescomte, que per altra banda ja hem vist que era confós de delimitar històrica i cronològicament, com si es tractés de dos personatges distints; nosaltres per ara ho deixem així, puix caldrà aprofundir-hi en un altre moment.

Qui més dades ha aportat sobre aquest personatge, en la faceta de trovador, és M. de Riquer, a qui seguirem fidelment(28). Cal avançar, com hem dit, que és discutible l'atribució trovadoresca a aquest vescomte; ni Sobrequés ni Miret i Sans comparteixen una mateixa opinió. La identificació que acceptà plenament M. de Riquer la proposà, de fet, Nicolau d'Olwer(29), puix Milà i Fontanals havia proposat en el seu temps al vescomte que aquí ressenyem com Ponç Guerau III -fill d'aquest-, que casà amb Marquesa, la filla d'Ermengol VII, i morí el 1199(30). Miret i Sans a qui proposava era a Guerau Ponç IV, el net de dit vescomte(31). Nosaltres compartim la mateixa opinió d'En Riquer, restant solament el dubte sobre aquesta possible duplicitat de personatges que hem intentat que almenys es besllumés.

Un dels arguments més forts per a sostenir-ho és el text litera-

ri d'una trova o composició que sembla indubtable de mitjan s.XII. Es cita en ella, un "Guiraut de Cabreira" que en cap de les maneres hom pot confondre amb el seu fill Ponç Guerau; la composició és interessantíssima perquè ens dona una perfecta imatge cultural d'un cavaller de l'època -en aquest cas amb una bona formació poètica i musical- en relació a una societat feudal que aglutina la cultura, o millor vida cortesana, en els castells de llur residència. Ens forneix Mila i Fontanals d'una cita aportada pel trovador coetani Bertran de Born, el qual afirmava que Guerau de Cabrera era "lo plus rics home et plus gentils de Catiloigna trait lo comte d'Urgell son seigneur"(32). Gervasius Tiberiensis, governador d'Arles, que escrigué el 1211 l'Enciclopèdia Otia Imperialia, en un dels apartats parla de "equo Giraldi de Cabreriis"(33), explicant com hi havia un cavaller molt noble i valent en la guerra, de graciosa elegància, apellat Guerau de Cabrera, el qual posseïa un cavall velocíssim, anomenat "Bonus Amicus", que només menjava blat servit amb una safata d'argent, i que dormia sobre un matalàs de ploma; afegeix la crònica, que Guerau el consultava en els afers més difícils i que el cavall li responia amb moviments de cap.

M. de Riquer remarca aquesta imatge del cavall parlant que apareix aquí per primer cop. Afegeix la crònica que Guerau era alegre, jove i divertit i que sabia tocar molt bé instruments de música; que era molt desitjat per les dames i que sempre duïa amb ell la viola. Es conta, que amenitzava sovint les vetllades a palau, en la cort del rei Alfons d'Aragó i que fou assassinat per un escuder entorn al 1194, degut al qual morí el cavall de fam i enyorança. Riquer veu paral·lelismes entre la crònica i les dades històriques que es conserven sobre ell, sobretot en relació amb la composició esmentada.

Aquest poema, o composició, es titula "ensenhamen" i narra o descriu a "Giraut" de Cabrera dirigint-se a un joglar anomenat Cabra, el qual, del que es despren, era bastant mediocre. Al llarg d'una

tirada de 216 versos el vescomte enumera tot allò que deu saber un bon joglar i que Cabra desconeix del tot(34).

NOTES

- 1) Tch. doc. 240
- 2) Tch. doc. 297
- 3) Miret i Sans Investigaciones... cit. p. 98
- 4) Ibid.
- 5) Ibid.
- 6) Ibid.
- 7) Ibid. nota 2
- 8) ACU Cart. 2 doc. 971 fol. 307
- 9) Sanahuja Historia de la Villa de Ager cit. ap. 32; Tch.doc 315
- 10) Tch. doc. 319
- 11) Tch. doc. 291
- 12) S. Sobrequés op. cit. p. 100
- 13) Doc. copiat a la Histoire du Languedoc, doc. Ager, ref. col. Moreau, vol. 68 fol. 130 BPN (Nova Edició T.V. doc. 608); Sanahuja Historia de la ciutat de Balaguer cit. p. 153; Miret i Sans op. cit. pp. 99-100; Sanahuja HA d'Ager cit. pp. 94-95 -BDC perg. 2498 "procés" nº 7-.
- 14) Tch. doc. 281
- 15) Tch. doc. 286
- 16) Tch. doc. 298
- 17) Tch. doc. 313
- 18) Tch. doc. 314
- 19) Tch. doc. 320
- 20) Tch. doc. 323
- 21) Tch. doc. 322 i 329
- 22) Tch. doc. 339
- 23) Tch.doc. 341
- 24) Tch. doc. 342
- 25) Tch. doc. 343

- 26) Tch. doc. 344
- 27) Tch.doc. 350
- 28) M. de Riquer Història de la literatura catalana, vol. I(1980) pp. 56-65.
- 29) Claríssies per la història dels vescomtes de Girona-Cabrera "Anuari Heràldic", I(1917, Barcelona) pp. 99-107.
- 30) De los Trovadores pp. 265
- 31) Notes per a la biografia...cit. pp. 229-233
- 32) Ibid.
- 33) Histoire General du Languedoc, X(1885) p. 304
- 34) M. de Riquer op. cit. p. 56

Advertiment: Pel que fa a la nota 12 cal puntualitzar, que al final del document que se cita, apareix^x el "comes Poncius", confirmant l'acte.

PONÇ GUERAU III(1165 ?-1199), vescomte d'Àger i Girona

Miret i Sans situa la data de la seva naixença entorn al 1147-1150. D'aquest vescomte posem un major nombre de documentació, degut als fets que protagonitzarà. Casà amb Marquesa, filla d'Ermengol VII entorn al 1177(1), amb la qual tindran dos fills, Guerau Ponç i Ponç, que moriria entorn al 1205.

La vida del vescomte vindrà marcada fonamentalment per un seguit de lluites i rivalitats, moltes de les quals derivaran del seu matrimoni amb la filla del comte d'Urgell. El germà de Marquesa, Ermengol VIII, no arribarà a tenir descendència masculina i el vescomte veurà d'ésser el seu descendent en el govern del comtat, malgrat acabi tenint una filla -Aurembiaix-.

La primera referència coneguda sobre ell data del 1165 i es tracta d'una carta que li adreçà el papa Alexandre III, pregant-li defensa i ajut pel monestir d'Àger, que devia fer front a les previsions de la mitra d'Urgell, que de totes totes volia annexio-

nar-lo al seu bisbat(2); el papa havia dirigit les seves lletres als màxims representants polítics i eclesiàstics del comtat i als bisbes de les seues catalanes -també als habitants de la vila d'Ager-.

El 1169 el trobarem, juntament amb la seva àvia Sança confirmant certes donacions a Guillem Romà(3); entre els signants hi apareix Arnau d'Anglesola i Bernat d'Ager, castlà. L'any 1170 ens apareixerà com testimoni d'un acte de vassallatge prestat al comte-rei Alfons per Berenguer de Corrià.⁽⁴⁾ Del 27 d'Agost de 1169 hem de consignar una acta de donació atorgada per "Exabellus miles", senyor del castell de Pedra i del de "Monçoust" -l'actual castellet de Montsó?, del qual res resta- a l'abadia d'Ager, que confirma, diu, "comes Pontius" -es tracta d'aquest vescomte usurpant el títol de comte o d'un membre de la branca castellana?-(5).

Un llinatge important del vescomtat, amb el qual veurem relacionat el vescomte, és el dels Estopinyà. D'aquests conservem del 31 d'agost de 1172 el testament de Guillem d'Estopinyà, el fill del qual es diu també Guillem; que deixa a la batllia a Ramon de Claramunt per tal que sigui cavaller -"filio meo sit cavallario"-, suposem que del vescomte -sabem per dit document que era avi de Ramon de Claramunt-; prega també a "Poncio de Capraria", Arnau d'Anglesola i Ramon de Casserres ajudin als seus; segurament era el castlà d'Estopinyà o un simple cavaller, puix fa constar que B. d'Estopinyà i R. de Camporrells cren els seus senyors(6). Sabem amb certesa que era castlà d'Ager l'any 1173 Bernat d'Ager, sobre el qual es queixa l'abat de St. Perc(7) i amb el qual tingué un judici que presidiren Arnau de Bellmunt i el jutge Ramon (8), després del qual arribaren a fer les paus i el dit Bernat li prestà vassallatge(9).

Aquest i tot un seguit de documents que veurem posteriorment ens assabenten de discòrdies i rivalitats freqüents al llarg del regiment de dit vescomte, en les quals hi trobarem immersos als vescomtes, a l'abat d'Ager i la petita noblesa de la Vall d'Ager i dominis del vescomte en general. En relació amb els senyors

d'Estopinyà i retornant a l'actuació del vescomte, poseim del 4 de juny de 1174 l'acta d'infeudació del castell d'Estopinyà, on Ponç Guerau s'intitula vescomte de Cabrera; la infeudació es atorgada a Bernat d'Estopinyà i es prescriu que tingui el tal Bernat en dit castell "quinque cavallarios cum suum corpus et cum ei", estant obligat a la "hostes et cavalgadas sequiviis et alberget" i a no canviar els castellans sense el seu consell -el castlà era Gerbert Miró, que havia succeït a Miró Isarn-; segeuixen altres obligacions i concessions, entre les quals destaca la custòdia de la sèquia de Pinyana(10). Hi signa al document Sança de Queralt -la seva àvia-, Dalmau de Mediona, Arnau d'Anglesola, Bernat de Camporrells, R. de Casserres i altres. El 1175 ens apareix el vescomte prestant vassallatge als comtes de Pallars(11) i signant com testimoni l'acta de donació de la torre de Vernet als Templers(12). El 1178 ens apareix fent la deixa a St. Pere d'Ager del delme de les dominicatures de Castelló de Farfanya, Algerri i Ivars, que li pertocaven per deixa d'Arnau Mir de Tost -com cap altre document evidència allò que deiem sobre la promesa efectuada per Arnau Mir respecte a la donació del delme de totes les dominicatures que arribés a posseir entre els rius Segre i Cinca-(13).

De les seves diferències amb el comte d'Urgell i àdhuc amb el monarca castellà i fins i tot el comte-rei, no ens comencen a aparèixer referències fins als anys vuitanta. La primera data del 1184, coincidint amb la mort d'Ermengol VII; no sabem per quina causa, el vescomte era pres a Castella i fou alliberat del seu infortuni mercès a la intercessió d'Alfons I d'Aragó. Segurament unia una gran amistat a aqueixos, puix, un cop alliberat, signaven un pacte d'amistat, ajut i defensa enfront Ermengol VIII; el vescomte reconeixia tenir els castells de Montmagastre, Artesa, Castelló de Farfanya, Camporrells....pel rei, mentre ell es comprometia a ajudar-lo en les disputes que tenia amb el comte d'Urgell per la potestat del castell d'Os. Així i tot la reconciliació de comte Ermengol VIII i vescomte no es feu esperar; l'any

1185 trobarem a aquest signant, juntament amb la seva muller Marquesa, en l'esponsalici que Ermengol VIII subscriuí a favor de la seva promesa Elvira(15). Aqueix any visquia encara la comtessa vídua Dolça, la qual, juntament amb el seu fill Ermengol VIII, feia una donació a St. Pere d'Àger "pro anima" d'Ermengol VII(16).

Al desembre de 1086 ens apareixen el vescomte, la seva muller Marquesa i el fill ambdós lliurant una acta de donació a favor de Sta. Maria de Terrés -terme de Pilzà-(17). El 10 de febrer de 1187 el comte d'Urgell i Ponç Guerau signaven un tractat d'amistat, compromentent-se a ajudar-se contra tots menys contra el comte-rei(18) i tot just passats tres mesos promulgaven la Pau i Treva en llurs dominis; primerament la promulgà el comte a l'església de Sta. Maria d'Agramunt i tot seguit el vescomte a l'església de St. Miquel de Castelló de Farfanya. Es tracta d'un document interessantíssim per la història del vescomtat, ja totalment institucionalitzat, per tal com es dóna un llistat complet de la noblesa del vescomtat, que assistí a l'acte i subscriuí el document(19), que són els següents:

G. de Cardona, Gaucerandi de Pinos, G. de Anglerola, R. de Torroga, P. de Beluis, B. de Granaria, R. de Ribeles, P. de Sancta Fide, R. de Petramola, G. de Mediano, R. de Sero, R. de Abela, G. de Ponts, G. de Ceruera, B. de Concabela, A. de Alos, P. de Sero, R. de Montecatano, Omnes isti quorum nomina et superius et inferius scripta sunt iurauerunt pacem et treguam istam. A. de Anglerola, R. de Corrizano, R. Berengari, R. Agerensi abbati, P. de Ager, P. Sancti Iusti, A. de Conches, B. de Ager et P. Bertandi et Berenger Mauri, R. de Clairmont et Berenger de Clairmont et G. Beau' et P., filii sui, R. de sancti Laurenti et B. et R., filii sui, G. de Montfaspres (Berenger de Petra Pertusa et Amalrich de Valsenga et R. de Caneles et Ameli de Milla, B. de Cass, et P. de Cass et R. de Cass, et Poncu de Cass, G. de Cabrera, et Berenger et B. de Yuarz, et P. de Yuarz, R. de Auelanes et G. de Corza, Mauri, et Berenger de Alberola, et P. de Sancta Ymma, et G. de Montrrog, A. de Corrizano, G. de Bescarre et R. Gocolm', A. de Scgante, A. de Guardia, B. de Floreiacs, P. de Media, B. de Senmarti, P. de Vuis, G. de Secanel, B. de Vidoues, A. de Valebrera, P. de Cosco, A. de Sananga, G. de Cosco, A. de Auelanes, A. de Montferer, B. de Valfraosa, R. de Lauanza, P. de Paua, G. de Puguert et ambo filii sui, G. de Sananga, R. Sananga, Gombal de Sancta Lezima, P. de Tallers, B. de Queralt, Ot de Solanes, A. de Concabela, Ponz de Pinel, G. de Ostafanchs, P. de Quanafor, G. de Fluina, B. de (?), (?) de Sadao, P. Sanauga, P. de Artesa, A. de Sadao, B. de Toroga, B. de Albasa et R. de Aga, Gomballus de Gissona, B. de Ribeles, G. de Alos, P. de Lobera, G. de Espugnola, A. de Pradel, B. de Luca, A. de Castelo, Poncius de Torroga, B. de Fluina, B. (?) Vuis, R. de Becfred, A. de Belvedi et R. C. de Clera, B. de Camporells, B. de Concabela

Després de 1189, però, les bones relacions amb el comte d'Urgell sembla que s'havien trencat; també amb el comte-rei. Existeix del mes de juny de dit any un document altament revelador, puix tracta de qüestions de potestat del comte-rei envers el vescomte, al qual li reclamà potestat per tots els castells que per ell tenia en feu i que el vescomte li donà, però es negà a entregar-li a Arbert de Castellví i a Guillem de Cervelló, els quals tenia empresonats, motiu pel qual el rei invadí el vescomtat; davant la duresa reial, finalment el vescomte es veié obligat a sotmetre's i el rei li retornà la potestat dels castells que tenia per ell en feu(20). Signen el document Bernat de la Portella, Arnau d'Anglesola, Berenguer d'Anglesola, Gauceran de Pinós, Guillem de Balanya, Arnau de Cabrera, Bernat de Cas, Ramon de Corridà, Ramon de Claramunt, Berenguer de Berguedà, Pere de Clusa i altres.

El vescomte, però, deuria mantenir-se en rebeldia, puix a l'any següent el rei Alfons i el comte Ermengol VIII signaven un pacte entre ells de defensa i amiatat, en virtut del qual s'avenien a lluitar contra el vescomte, a la vegada que es repartien els seus castells, determinant que el rei es quedaria els de Pinyana, Çofera -a la Ribagorça?-, Finestrís, Fet, Bellmunt, Baells, Camporells, Valdellou, mentre el comte d'Urgell es quedaria amb els de St. Jaume, Artesa, Montmagastre, Ager, Balaguer, Os, Montessor -pacten que es destrueixi-; aquest pacte tingué lloc a Balaguer (21).

Cal situar aqueixos fets, com deiem fa una estona, en el marc de les rivalitats feudals enfront de la reialesa; un marc de lluites i violències que conduiran a la seva debilitació i a l'enfortiment de la reialesa. El pacte suara esmentat premonia ja aquella guerra que posaria bona part de la noblesa urgellenca al costat del vescomte i enfront del rei -la documentació no deixa veure pas massa les causes, però eren de ben segur incitades per la provocació del poder reial a llurs pròpies potestats. Entre aqueixa noblesa hi trobarem als Ribelles, Castellbó, Cervera....A través

d'alguns dels documents s'entreveuen les aliances entre aquesta noblesa; del 1190, per exemple ens apareix un pacte d'avinentesa subscrit pel vescomte, Arnau d'Anglesola i Ramon Berenguer d'Ager, pel qual es perdonaven les ofenses i mals que s'havien infligit, signant com testimonis, ni més ni menys la comtessa Dolça d'Urgell la vescomtessa Ça Marquesa, així com Ramon de Claramunt, Bernat de Casserres, Pere de Besora(22); del 18 de gener de 1191 posseim també un pacte d'aliança i defensa entre el vescomte i Arnau de Castellbó, que signen Guillem de Berguedà, Guillem de Sta. Fe, Arnau de Corrià, Bernat de Cas, entre altres(23).

Els convenis que signen el rei i el comte d'Urgell entre 1188 i 1193 es fan sempre sobre la base d'aqueix enfrontament amb la noblesa, entre la qual destaca sempre la figura del vescomte; en un conveni del 1191 entre ambdós, explícitament es declara que es fa per lluitar contra el vescomte d'Ager i el senyor de Castellbó (24). Després d'aquests pactes s'encengué la guerra, que no coneixem pas massa bé; sabem que Ça Marquesa era al castell de Montessor -una fortalesa inexpugnable-, juntament amb el trovador Guillem de Berguedà, gran enemic del rei i partidari dels Castellbó (25), que ens ha deixat un sirventés que il·lustra també sobre dita guerra. Diu així: Rei, si fos viu lo pros comte, vostre pare -Ramon Berenguer IV, avi de Marquesa de Cabrera- no faria per mil marcs de diners això que vos feu: disparar fones i trets contra Marquesa, com fan els vostres arquers.....(demanant l'ajut del rei castellà Alfons VIII) Rei castellà que sou en lloc d'emperador....aplegeu aviat per tot el vostre reialme les vostres grans hosts a flocs i a milers i doneu-mos aquí un avinent socor...que des de dintre i des de fora de Lleida vegin les fogueres de l'host i nosaltres les veurem des de Montessor(trad. P. Català, als Castells Catalans p. 418). La campanya d'Alfons i Ermengol VIII finí amb la fugida de Ponç Guerau i la rendició de Marquesa, ja a finals del 1192; el rei prengué com hostatge a Marquesa fins que fou signat el tractat de pau del 20 d'agost de 1194(26). Miret i Sans ens informa que la reconciliació es començà a cercar ja l'any

1193 per part del vescomte i que actuà com mitjancera Marquesa, la muller de Ponç Guerau, no fent l'acte públic i solemne de signatura de la pau fins l'esmentat any 1194, a Poblet(27). Pel document subscrit, ens assabentem que actuaren també com intercessors Ermengol VIII i altres nobles partidaris del rei i per ell el rei li restituïa els castells de St. Iscle, Torrefellona, Hostalric, Argemon, Avellana, Mediona, Os, Montessor, Rufera, Çofera i Bellmunt de la Ribagorça, amb pacte que no els reedifiqués sense el seu consentiment. Arran de dita pau se subscriuen encara dos pactes més d'avinentesa i conciliació amb la mateixa data; en el primer es determina que en els castells de Montsonís i Castelló de Farfanya no es farà res contrari al rei(28) i en el segon el vescomte fa jurar fidelitat al rei a certs cavallers -Arnau d'Estopinyà, Ramon Berenguer d'Ager...(29). El 1195 reconeixia també el vescomte la potestat d'Ermengol VIII sobre els castells d'Ager, Balaguer, Os, Montessor -aquest es mana destruir-(30). L'any 1196 el vescomte feia un nou acte de fidelitat amb el rei, prometent ser un bon vassall i alhora, juntament amb la seva muller, compromentent-se a entregar-li la potestat dels castells de Girona, Argemon, Blanes, Montpalau, Cabrera, Camarasa, Cubells, Estópinjà, Falç, Viacamp, Benavarri i altres que en posseïa en feu pel rei, si els hi reclamava(31).

Ponç Guerau feia testament el 1197 i moria entre el 1198-1199 a l'edat de 50 anys(31). El darrer document sobre aquest vescomte, data del 18 d'abril de 1197; juntament amb la seva muller i el seu fill Guerau empenyoraven el castell de Çofera (?) a Guillem de Basella per 500 sous(33).

No podem cloure aquest apartat sense fer referència al monestir de St. Pere d'Ager, que tingué també el seu protagonisme en dites guerres. La majoria de documents conservats són devolucions i queixes formulades pels abats d'Ager contra la noblesa local. La relació l'establim, per tal com cronològicament se situen dins d'aquest període de lluites.

L'any 1178 Ponç de Cabrera retornava a St. Pere el delme de les dominatures de Castelló, Algerri i Ivars, signant el document

Arnau de Cabrera, Bernat de Camporrells i la pròpia Marquesa, la seva muller(34); el 5 d'agost de 1179 el propi vescomte feia una extensa donació a St. Pere d'Ager en compensació per les injúries d'haver ocupat violentament l'alou de Vilamajor i els molins que havia deixat Guerau a dita església -els posseïa ja d'època d'Arnau Mir de Tost; curiosament signa el document confirmant les donacions un comte Ponce, que ens resulta novament enigmàtic(35). Entorn a aquestes dates, formulava l'abat un plec de greuges contra Arnau d'Anglesola, que s'havia apoderat de béns i censos que pertanyien a l'abadia a Ager i Castelló(36); el 20 de juliol de 1181 Berenguer de Millà retornava a St. Pere d'Ager un alou que li havia atorgat el seu avi Ramon Arnau -a Cas i Ager-(37), signat com testimonis, entre altres, Pere d'Ager. El 2 de juliol de 1183 Arnau d'Estanya tornava també un alou a St. Pere(38), signat entre els testimonis Pere de Casserres i Bernat de Castelló. El 21 de novembre de 1184 era Pere de Meià qui retornava a St. Pere un capmàs al terme de Beneavent(39), signant com testimonis Joan de Toló i Arnau Mercader entre altres. D'aqueix mateix any existeix un plet que hi hagué entre l'abat d'Ager i Ramon de St. Llorens, contra el qual l'abat reclamava usurpacions de censos del monestir(40) i del 27 de novembre un acte signat per Arnau d'Anglesola prometent complir el laude arbitral emés sobre les queixes de l'abat contra dit Ramon de St. Llorens i que tenia a veure amb la potestat del castell de St. Llorens d'Ares(41); signen com testimonis Ermessendis d'Ager, Ramon de St. Llorens, Pere de Besora, Bernat de Casserres i Berenguer de Besora. El 26 d'abril de 1186 Guillem de Meia tornava a St. Pere el delme de la dominicatura del vescomte a Castelló de Farfanya(42) i el 3 de març eren Arnau de Conques i la seva muller Dolça els qui retornaven el delme de les dominicatures de Castelló i Ivars(43), signant Bernat de Sió i Bernat de Cas entre els testimonis. Encara l'any 1187 l'abat i comunitat de St. Pere subscrivien un plec de queixes contra Ramon d'Anyà(44). També en formulava una contra Ramon de Claramunt, on es consignen violències de tota me

na(45) i un altre més sorprenent contra els habitants de la vila d'Ager -vist per sobre, sembla que la vila feia cantó al vescomte, que tenia la noblesa de la Vall i altres indrets reboltada contra ell-.

Podriem seguir veient testimonis d'aquestes rivalitats feudals en les quals tant hi era immers el vescomte, com els castlans i altres cavallers del vescomtat, marc dins el qual els abats d'Ager no feien res més que jugar-hi el seu paper de senyors temporals. I amb això deixem enllestit aquest darrer apartat dedicat als primers vescomtes d'Ager, quan la institució político-feudal era totalment constituïda.

NOTES

- 1) Miret i Sans Notes per la biografia...cit. p. 307; del 29 de juliol de 1194 consta l'acta d'esponsalici que atorgà a favor de Marquesa el vescomte Ponç Guerau, en la qual es consignen els castells de Balaguer, Ivars, Pinyana, Valldellou, Baells, Camporrells, Pilzà, Cubells, Camarasa i Artesa. Signen el document els seus fills Guerau i Ponç, Arnau i Ramon d'Anglesola, Ramon Berenguer d'Ager, Pere d'Ager, Guerau Alemany, Bernat de Sió, l'abat d'Ager, entre altres -hi figuren també els capitols matrimonials, pel qual cal suposar que és tracta de la ratificació d'un document anterior; vegis BDC perg. 2498 nº 11 sig. 4245.
- 2) Tch. doc. 356; Kehr Papsturkunden in Katalonien, II pp. 417 nº 120
- 3) Tch. doc. 386; Sanahuja Ha d'Ager pp 95-98
- 4) Miret i Sans ibid.
- 5) Tch. doc. 385
- 6) Tch. doc. 410
- 7) Tch. doc. 414 i 416
- 8) Tch. doc. 415
- 9) Tch. doc. 418
- 10) Tch. doc. 431
- 11) Tch. doc. 445
- 12) Cartoral de Gardeny fol. 59; rf. Miret i Sans op. cit.

- 13) Tch. doc. 480
- 14) Miret i Sans op. cit. p. 309 -transcriu el document-; ACA perg. èpoc. "vària"² Alfons I fol. 55
- 15) ACA perg. èpoc. Alfons I nº 405 i 412
- 16) Tch. doc. 518
- 17) Tch. doc. 523
- 18) Tch. doc. 524
- 19) Tch. doc. 529; ACA perg. èpoc. Alfons I nº 677; ref. Sanahuja Història de la ciutat de Balaguer cit. pp. 232-233; E. Correda op. cit. pp. 114-115. Atenció !, veure al final notes.
- 20) Tch. doc. 542
- 21) ACA perg. èpoc. Alfons I nº 512
- 22) Tch. doc. 548
- 23) Tch. doc. 551; Miret i Sans op. cit. p. 310
- 24) ACA perg. èpoc. Alfons I nº 597; trans. P. Bofarull Documentos inéditos...cit., VIII
- 25) Castells Catalans, VI pp. 418-419; Martí de Riquer Els castells medievals de Catalunya (Barcelona 1965) vol. III pp. 64-65.
- 26) L.F.M. fol. 412; Monfar, I p. 417
- 27) ACA perg. èpoc. Alfons I nº 646
- 28) L.F.M. fol. 416 -edic. M. Rosell pp. 434-435; Monfar, I pp. 417-418
- 29) L.F.M. fol. 418
- 30) Sanahuja op. cit. p. 233; Monfar, I p. 416 i 424; ACA perg. "Armari Urgell" nº 248.
- 31) L.F.M. fol. 418 -M. Rosell p. 436 doc. 415-; Monfar, I p.418
- 32) Villanueva Memorias... cit. fols 142-147
- 33) Tch. doc. 593
- 34) Tch. doc. 470
- 35) Tch. doc. 480
- 36) Tch. doc. 486
- 37) Tch. doc. 491
- 38) Tch. doc. 500

- 39) Tch. doc. 512
- 40) Tch. doc. 513
- 41) Tch. doc. 514
- 42) Tch. doc. 520
- 43) Tch. doc. 533
- 44) Tch. doc. 528
- 45) Tch. doc. 536

Afegir a la nota 19)

El document és altament interessant, per tal com dóna l'àmbit territorial que configurava en aquell moment el vescomtat. Diu exactament el document: "Et ego, Poncius de Capraria vicecomite mito ipsa honore mea que habeo de ipsa Nocharia que currit per Belmont et per Balnchafort usque ad aliam Nogeram de Sancte(Licinie) Monte Sico usque ad ipsum terminum de Corbins et venit in flumen Sicoris.....et in super mi timus ipsa tregua et pace, ut superius scriptum est, in ipsum castrum de Bellmont, et de Fedet, et de Finestres, et de Blanchaforte; his quatuor castros cum suis terminibus, et ipsa honore que habeo in comitatu Urgellensi, prenotatum castro de Momagastre, et de Artesa, et de Comedols, cum terminibus suis...."

Es a dir, que l'àmbit territorial del vescomtat abraçava el territori comprés entre els dos Nogueres, inclosos els castells Ribagorçans de Fet, Bellmont, Finestres i Blancafort, i el Montsec d'Ares i Corbins, pel qual pensem que també formaria part del territori el terme d'Albesa. A més clarament expressa que el territori s'eixamplava fins al Mig Segre, comprenent els castells de Montmagastre, Comiols i Artesa, que eren de fet dins el comtat d'Urgell, segons es precisa.

APARTAT III

LA CANÓNICA DE SANT PERE D'AGER

Relació dels abats del monestir de Sant Pere d'Àger:

S. XI ANTICS ABATS	ANYS	ABATS COMENDATARIS	ANYS
Landfranc	1037	Juan Alfonso	1433-1437
Ramon	1049	Bernat Guillem	1442-1455
Guillem Ramon	1055-1080	Pere Calbo	1455-1466
Pere Guillem	1091-1110	Pere d'Urrea, administrador	1463-1470
S. XII		Bertomeu, cardenal de Ravenna	1467-1471
Bernat Sanç	1113-1116	Joan A. de Provença, alias Aguiló	1476-1489
Arnau	1121-1152	S. XVI	
Ramon	1153	Bertomeu, bisbe de Segorbe	1494-1500
Arnau	1154	Lorenzo Pérez, bisbe de Nicòpoli	1503-1542
Guillem	1158	Joan Sobrino	1542-1553
Ramon	1161-1187	ABATS NO COMENDATARIS	
Arnau	1190-1196	Bernat Marlés de Malla	1557-1565
Guillem	1197	Gironi Cardona	1565-1582
S. XIII			
Ramon de Rubió	1201-1227		
Bernat de Tragó	1227-1230		
Berenguer	1230		
Arnau d'Àger	1232-1257		
Pere d'Àger	1257-1294		
S. XIV			
Andreu Boter	1295-1333		
Hug de Cervelló	1333-1341		
Guillem d'Agulló	1341-1348		
Francesc de Montllor	1348-1391		
Bernat de Vernet	1395-1405		
S. XV			
Vicens Segarra	1407-1433		

(Extret de R. Chesé, l pp. 120 i Sanahuja ob. cit. pp. 266).

Nota:

Volem fer notar solament, que després de l'abat Guillem Ramon, que regeix el govern de la Canònica fins el 1080, el succeí un Ramon Guillem que governa només dos anys -segons Monsenyor E. Junyent era fill de dit abat (vegis Guillem Ramon, abat d'Àger"B.A.R.S.A. Tarracò-nense"(1^o71-1972) p. 275)-.

CAPÍTOL V La Canònica Aquisgranesa(s. XI)

Un estudi ben complet de la Canònica de St. Pere d'Ager, comportaria tractar amb profunditat l'estudi socio-econòmic d'ençà la seva constitució i alhora la dinàmica evolutiva, com entitat jurídica-administrativa, dels seus dominis, seguint d'aprop la metodologia proposada pel Dr. M. Riu(1). Aspectes tots ells, malgrat tenir una documentació prou abundant i significativa, que depassen els objectius del nostre treball. Per la nostra part, veurem solament de destacar-ne els trets més distintius i entenedors, tenint en compte que ens interessa sobretot donar una panoràmica general de com es constituïren i es consolidaren aquests dominis, sense entrar en un detallat estudi econòmic, que abordarem en una altra ocasió, car la tesi està bàsicament projectada, com en el cas de l'estudi històric del vescomtat, suara tractat, amb la finalitat d'establir la seva delimitació territorial i jurisdiccional, partint de les argumentacions històriques i documentals necessàries, per tal de plantejar l'estudi arquitectònic i arqueològic, de passada, que permeti visionar les restes subsistents en aquest sentit, alto-medievals, sorgides paral·lelament al procés constitutiu de dites institucions jurídiques.

I - Documentació

D'un total de 66 documents que componen el fons conservat de documents referits a la Canònica entre 1036-1100, que formaren part de l'antic arxiu capitular de St. Pere d'Ager, 44 són donacions -inclosos els llegats testamentaris-; nombre important i significatiu, si tenim en compte que, el grup de documents més nombrós que segueix, compost per 13 actes de compra-venda, cal reduir-lo a un sol document, puix 12 documents ens apareixen com compres particulars efectuades per Amat Bofill, cabiscol de la comunitat canònica.

Segueixen en nombre 6 documents referits a contractes d'aparceria, 2 actes de vassallatge, que coincideixen amb les infeudacions que

ressenyem i 1 acta de devolució, per la qual fou necessari realitzar un judici(2).

Realment és una documentació amb mancances importants, creiem, si tenim en compte que bona part de l'arxiu es cremà ja entorn al mil quaranta sis o quaranta set, segons ens documenta el judici esmentat, pel qual s'ens fa difícil conèixer els primers anys de la fundació i constitució del patrimoni de l'església de St. Pere, que sabem, com veurem, que s'havia fundat ja l'any 1036.

II - Fundació de la Canònica

Les primeres referències documentals sobre l'església de St. Pere ens apareixen en actes de donació efectuades entre el 1040-1041. En total són dues; la de mil quaranta és realment problemàtica, puix les dades que aporta són insuficients per saber si, les donacions que es fan a una església de St. Pere i "ad ipsa canonica", fan referència realment a l'església d'Ager. La donació, testamentària, del 1041, en canvi, no deixa dubte, puix l'atorgant es declara sacerdot de St. Pere i St. Vicenç d'Ager(3). Anterior al 1047, com acta dotacional clara, efectuada per Arnau Mir de Tost i Arsendis, llurs fundadors, posseïm solament la coneguda de 1046, que ens assabenta de la construcció de l'església dins el recinte del castell d'Ager -"domum Sancti Petri qui es fundamentatus in castro Aier"- i per la qual se li atorgaven els delmes de les dominatures dels castells d'Ager, Fet, Bellmunt i St. Llorens d'Ares, precisant com afrontacions el riu Noguera Pallaresa, la vila de Pòrtol(Cogul) i terme d'Os, el cim del Montsec i el riu Guard (a la Ribagorça). Donació que manifesten fer per remei de llurs ànimes i per tal que serveixi per mantenir als servents "in ordinem clericale" de l'església de St. Pere.

Es tan gasiu el document, que no permet saber si estava ja fundada la canònica; del que no hi ha dubte, però, és que hi existia ja una comunitat de clergues al servei de l'església, alguns dels quals signen en dita acta, creiem, com Bernat levita, Wifred Sal.la i el sacerdot Exabel(4). El fet d'atorgar només els delmes esmen-

tats ens fa suposar que existiren donacions anteriors patrimonials que han desaparegut i fins potsar una primera canònica.

El següent document, immediatament posterior a l'anterior, acta també dotacional, data del 1048, atorgada pels mateixos donants (5). Tant Sanahuja, com en Ramon Chesé(6), la consideren l'efectiva i veritable acta fundacional de la Canònica d'Ager, basant la seva argumentació en el fet que apareixen per primer cop els dos canonges que esdevindrien primers abats documentats d'Ager; Ramon, levita i cabiscol i Guillem Ramon, jutge i de Vic , els quals apareixen signant l'acta, el primer tot seguit després dels atorgants i el segon al final del document, actuant com a jutge. La donació es fa igualment "pro anima" a l'església de St. Pere "sita est in tus kastello quod dicitur Ager", a la qual atorguen les esglésies de St. Vicenç "que est in villa prefati katri" amb les restants de la vila i del terme del castell amb llurs béns -alou, vinyes, terres, arbres, primícies, oblacions i comentiris-, les esglésies dels castells de Fet, Asprenont, St. Llorens d'Ares, Bellmunt, Claramunt i la de Sta. Maria del Pla(Vall d'Ager), juntament amb tot l'alou que posseïen prop de dita església -parlen d'una dominicatura i per les afrontacions sembla correspondre a una antiga explotació agrària latifundiària de la baixa romanitat-; prometen donar-li també totes les esglésies, amb primícies, delmes i oblacions, dels castells que conquereixin dels àrabs i el delme de totes les dominicatures entre el Noguera Pallaresa i el riu Cinca que adquireixin per conquesta.

Es tracta realment de l'acta fundacional o es reitera la donació de béns atorgats anteriorment, ampliat substancialment?; del que sembla no haver-hi dubte és ^{de} l'aparició del primer abat conegut, com hem esmentat ja.

Així i tot, el caràcter de les donacions atorgades ens apareix com l'usual que es feia a aitals fundacions, sense que s'endeveni una senyorialització encara dels abats. Bàsicament es tracta de terres i censos ^u comuns, sobre uns dominis territorials que comencen a perfilar-se ja com els propis de la jurisdicció del monestir.

La resta de donacions efectuades per particulars són igualment les usuals. En el mateix any 1048, Seniofred i Honorada atorgaven certs alous llurs, que posseïen a Ager, amb pacte de tenir-los en vida i fer un cens anyal d'una lliura de cera per la festivitat de St. Pere, manifestant la voluntat que, un cop morts, passin a ser propietat de la canònica -precisen del monestir i "cius chaⁿnonibus"-; la donació es fa per remei de llurs ànimes. Novament, després dels atorgants, signa Ramon levita i cabiscol; no sabem si ja estava formada la comunitat de canonges, malgrat l'esment, puix no apareixen signant com testimonis. El que sí sembla formar part de la comunitat és el sacerdot Miró que escriu l'acta, puix és el mateix que escriu també la donació suara esmentada(7). La resta de donacions són llegats testamentaris -fins dit any, és clar-, dels quals hem de ressaltar la presència del Bernat Levita que havíem esmentat en la donació lliurada per Arnau Mir i Arsenadis el 1046, en el testament de 1040, pel qual s'ens documentava per primera vegada l'església d'Ager, i la presència del sacerdot Exabel i el jutge Guillem en la publicació sacramental del testament de 1041(8). Les donacions atorgades són les usuals -vegis la relació que en donem-; l'interessant es poder constatar la pertanyença de les donacions del 1040 a St. Pere i tenir la certesa que era fundada ja la canònica segons aquest document; quant al testament de 1041, ens proporciona la valuosa notícia que ja formava part de la canònica el jutge Guillem Ramon, el qual reforça encara més la possibilitat que fos l'abat Oliba qui enviés a Arnau Mir de Tost dit canonge per fundar la canònica, com apuntarem en l'apartat dedicat a dit cavaller, i també el sacerdot Exabel.

III - La constitució de la canònica en senyoria eclesiàstica

A partir del 1048, com senyor jurisdiccional del territori del castell d'Ager, Arnau Mir de Tost endegà el procés de convertir també en senyors jurisdictionals als abats d'Ager, coincidint amb la reinstauració i reorganització de l'abadia després de l'estrall que suposà la invasió sarraïna pel país. La primera donació que

efectuaren, conjuntament amb la seva muller Arsendis, en aquest sentit, data del 2 de maig de 1049 i consistí en l'atorgament de la vila i terme de la Règola a dita abadia; com veurem, hi figuren signant varios dels membres de la canònica, entre ells l'abat Ramon, el prevere Miró, esmentat ja,¹ un levita Miró (9)

Més significativa és encara la donació efectuada l'any 1057, que atorgaren els donants esmentats, conjuntament amb el seu fill Guillem, a l'abat Guillem Ramon -diu el document que "dederunt abbas ciam Sancti Petri de Aier ad Guillelmum Raimundi iudicem"-, per la qual es ratificaven totes les donacions anteriors, s'hi afegien noves esglésies, com la de Finestres, i la donació dels castells de Corsà i Espadella (pensem que es tracta del de la Pertusa). El document s'ens mostra com ratificació, creiem, de tots els béns de la canònica a favor del nou abat, segurament amb una ampliació substancial d'altres béns; ens ho fa suposar la llarga llista de terres i altres béns, com tones de vi i un lot important d'animals, que es ressenyen a la donació -vegis la relació de donacions- Reinstaurada novament la canònica i consolidada, Arnau Mir aconseguiria per ella finalment el privilegi d'exempció de la Santa Seu, el 15 d'abril de 1060, promulgat pel papa Nicolau II i tot seguit, ja al mes de desembre, en una nova acta dotacional, que ratificaria totes les donacions anteriors, hi afegiria la donació dels castells de Cas, Oroners, Estanya i la meitat del de Montclús; donació que es veuria augmentada l'any 1067 amb un nou acte d'atorgament de béns, que inclouria els castells de Llordà, Foradada, l'alou o quadra de Vilamajor i amb els homes de les dominatures de Campràs i Puig de Sex, a Montmagastre (10).

Procés de senyorialització que culminaria amb la darrera i més solemne donació de l'any 1068, que atorgaren Arnau Mir i Arsendis conjuntament, per la qual convertien als abats d'Àger en senyors alodials del castell d'Àger, del propi castell d'Àger i, en darrera instància, a Arnau Mir mateix i als seus successors en feudataris de St. Pere d'Àger. A més, subjectava a la seva jurisdicció, les

canòniques de St. Miquel de Montmagastre i St. Serni de Llordà, que havien fundat ells mateixos en els castells de Llordà i Montmagastre(11).

La canònica de Montmagastre, no hi insistirem, com explicàrem ja, l'havia fundat Ermengol I abans o entorn al 1010; Arnau Mir de Tost, el que feu, fou confirmar les donacions anteriors i afegir-ne de noves, pel qual hom pot considerar-lo com segon fundador; existeix l'acta de 1054, on apareixen ell, amb la seva muller i el seu fill Guillem, concedint el nou patrimoni a dita canònica, que esdevé així com pròpia del Mig Segre -ja l'any 1047 li havia fet deixa d'una vinya en el propi terme de Montmagastre(12)-; la relació de béns que es ressenyen en el document, és la següent:

- 1/3 de la parròquia del castell de Montmagastre.
- 1/3 de la parròquia d'Anyà.
- 1/3 dels molins de Montmagastre.
- Les esglésies, homes, aous i serveis que tenen a Montmagastre amb Arsenda.
- La dominicatura de Puig de Sex (?).
- L'església d'Alentorn.
- L'església de Miràndola (Vall-Ilebrera).
- L'església de Grialó.
- Totes amb primícies, oblacions i aous seus.
- El castell de Comiols amb 1/3 de la parròquia i la seva església (St. Romà).
- L'església de Gavarra amb 1/3 de les primícies i oblacions i 1/2 dominicatura.
- I home a Llordà amb censos i serveis.
- I hort a la vila de Llordà amb oliveres, i condamina a Gaià.
- II horts al terme d'Àger.
- I Quadra a Cas (Vila Garoca).
- L'església d'Artesa amb primícies i oblacions.
- El delme dels seus aous i dominicatures de trilla, "insula" i molins.
- L'església de Malagastre amb el delme d'Algar (Salgar).
- La torre d'Aquila (Aguilar?).
- I Quadra prop de Foradada i l'església de Foradada encara per construir.
- L'església de Collfred amb el delme dels seus aous i el que hi tinguin

La canònica de St. Sadurní de Llordà no sabem si existia ja abans de 1062, quan el 7 de març fou lliurat l'acte dotacional del seu patrimoni propi, per Arnau i Arsendis, senyors del castell de Llordà, segurament coincidint amb l'acte de consagració de la nova església romànica. Segons s'expressa en l'acta, el seu patrimoni abastaria: totes les esglésies dels termes dels castells de Llordà i Bescarri

1 vinya que posseïen amb Guilabert Vives a "Loris"

1 terra prop la casa de Guitard Tarascó

1 vinya i la torre de Mussiliol, amb la vila i tota pertanyença -"ipsa turrem et totam villam Musiliolo"- amb usàtics, delmes, serveis, plàcits, manaments i jurisdiccions(13)

Així esdevindria canònica de la Conca d'Allà.

Com hem vist, ambdues canòniques foren dotades amb castells, pel qual eren convertits llurs abats també en senyors temporals. Canòniques que, a ran de la donació esmentada del 1068, es convertiren en priorats de la canònica d'Àger.

El darrer abat de Montmagastre, ben conegut i documentat, fou un tal Fruga, que es mantindria com a tal fins gairebé a darrers de segle. A partir del s. XII, els priors de dites esglésies serien canonges nomenats pel propi capítol d'Àger entre llurs membres, que sovint delegarien el seu càrrec en vicaris generals.

Pocs són els documents que ens permeten entreveure l'actuació dels abats d'Àger, acomplint la seva funció temporal o com administradors del patrimoni del monestir. La primera actuació data del 1057 i per ella l'abat Guillem Ramon infeudava el castell de Corsà a un tal Atinard Miró, que ensems li prestava homenatge de fidelitat per tal atorgament(14). Ja al 1080, trobarem també a dit abat infeudant la meitat del castell d'Estanya a Bertran Borrrell de Casserres i el 1100 a Arnau Mir de Casserres(15); per la tinença de dit castell rebia també acte d'homenatge el mateix 1080 del castlà d'Estanya Arnau Ató(16).

Ben pocs són els contractes d'aparceria que ens permetin un cert anàlisi econòmic de la forma d'explotar les terres, que deuria ser en bona part directa i mitjançant el treball de colons, jornalers o prestacions personals. Un primer, data ja del 1061 i és el mateix document judicial, pel qual reclamava St. Pere a un tal Llorens un llinar que li pertanyia, el qual un cop fou retornat li retornava al mateix Llorens amb imposició d'un cens anyal del terç dels fruits(17). Els dos restants, del 1091 i 1098, fan lliurança d'una casa per cens de dues gallines i de certs alous a Casserres per cens d'un quart dels fruits, si el monestir corria amb les despeses de la meitat de les càrregues, i una imposició fixa d'un pernil, un canada de vi, 1 fogaçà d'ordi i una altra de civada(18).

També es conserva dos contractes d'aparceria de l'abat Fruga de Montmagastre, datades el 1087 i el 1094 i una darrera del 1100, en la qual actuen com atorgants l'abat d'Àger i Fruga, que no figura ja com abat(19).

Quant a les donacions particulars, incloses les comtals, aqueixes es fan en tots els casos "pro anima". L'atorgada per Exabel l'any 1066, precisant que mantindrà en vida les possessions donades, que des d'ara tindrà per St. Pere i l'abat Guillem -"accipio per eundem Guillelmum ut in vita mea teneam hoc per beneficium Sancti Petri in servicio eius"-(20). També en la donació atorgada per Ermengards i els seus fills es fa constar la donació d'una terra "pro anima" dels pares seus, manifestant que la cultivaran ells mateixos i oferiran en la festivitat de St. Andreu als canonges "unam recepcionem" -àpat-, que sufragaran del valor de la seva collita(21). En remisió dels seus pecats, institueix igualment un cens anyal de 12 porcs, una quartera de forment i sis sextaris de vi, el vescomte Guerau Ponç -sobre dit vescomte existeixen encara dues actes de donació més, dins del s. XI, que veurem en el capítol proper-. No enumerem altres donacions, majorment concedides a St. Miquel de Montmagastre, perquè són les usuals "pro anima".

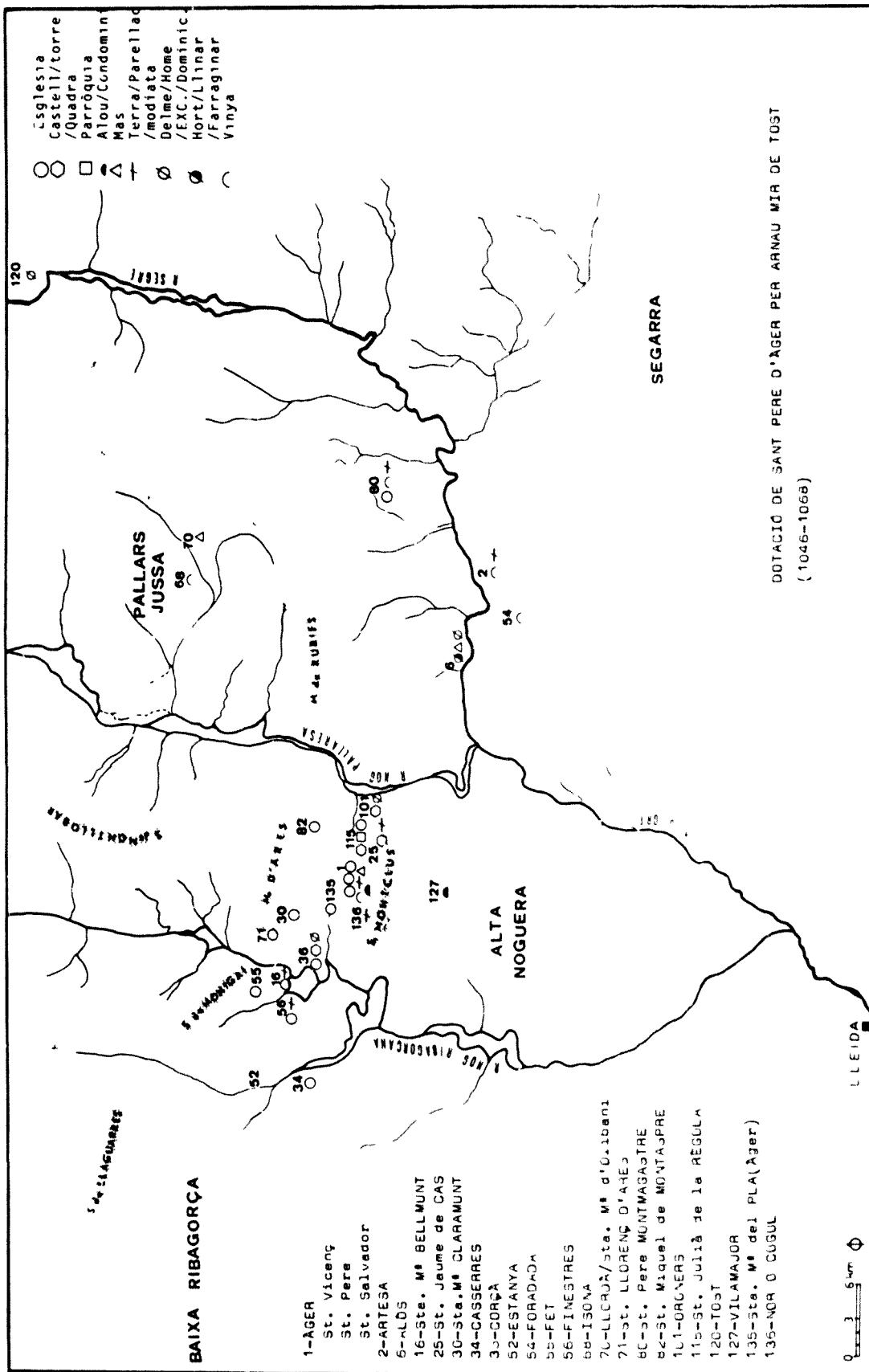
En el capítol dels llegats testamentaris, cal destacar, a més dels extensíssims testaments d'Arnau Mir i Arsendis, el testament d'Exabel, lliurat el 1060, que atorgava a St. Pere "ad opera" una mula -s'havia començat a construir el nou temple abacial-, a més de 10 entre ovelles i cabres, una vaca amb el vedell, porcs, un modi de forment, un de vi i oli i cera(23). També cal destacar les freqüents deixes de diners, majorment mancuses.

Són també testaments de gran interès, el d'un tal Guillem, lliurat el 1094, que concedia, entre altres béns, una unça d'or "ad opera" de St. Miquel i part dels béns moble "ad opera de ipso clo_cario" de dita església, que s'estava construint de nou(24), i el testament de Gauceran Erimany, el castlà d'Ager, lliurat també el 1094, que atorgava igualment un terç dels seus béns moble "ad con_sumandum clo_carium" de St. Pere d'Ager" i una mula "ad opus clo_carium"(25).

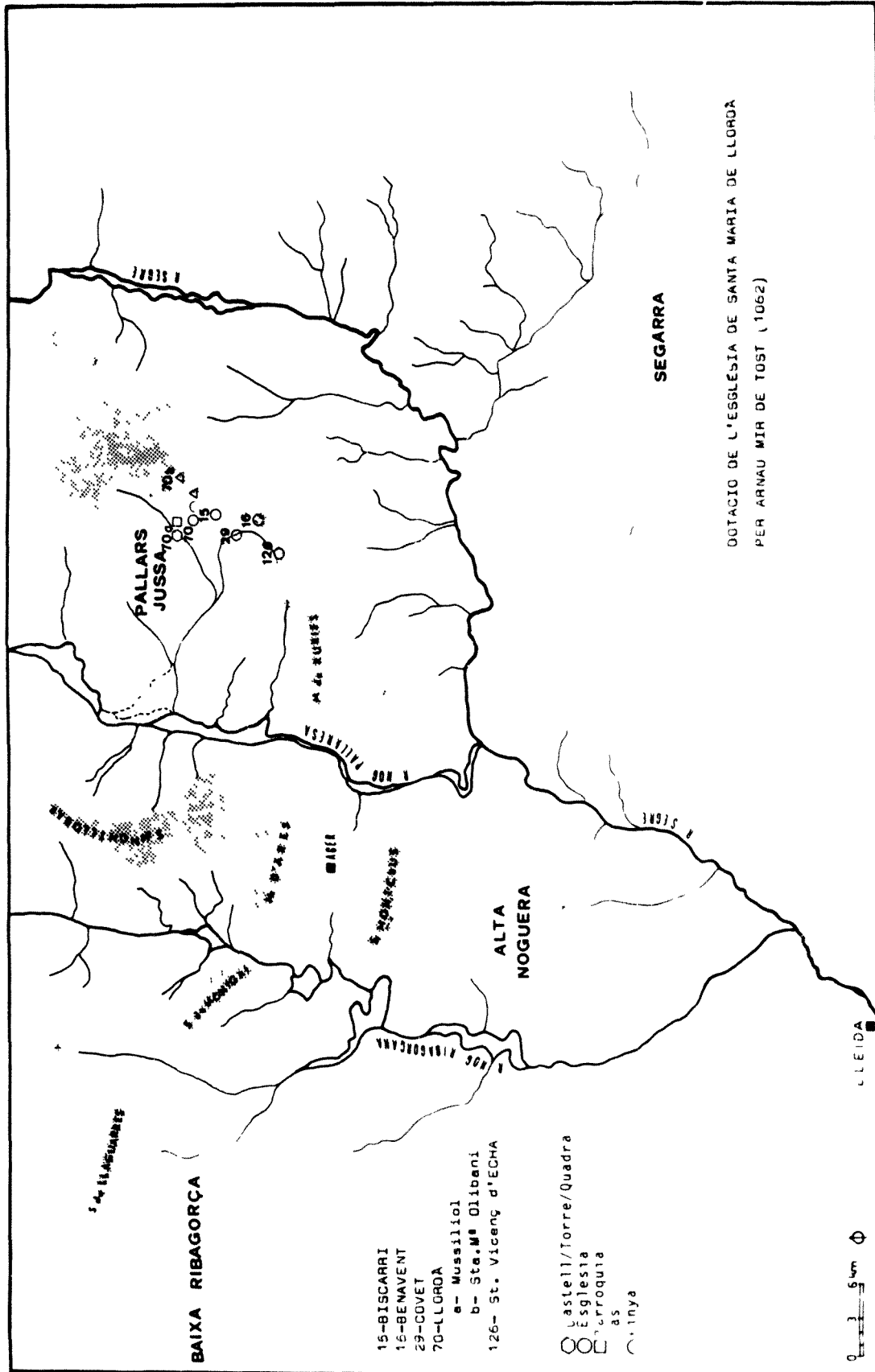
IV - Els dominis i possessions de l'abadia al s. XI

Dins aquest apartat, amb la inclusió dels plànols de la constitució del patrimoni, així com la relació de béns atorgats, no creiem que sigui necessari afegir-hi gaire cosa més, després de tot el dit en aquest capítol i en els corresponents a Arnau Mir de Tost i el seu net Guerau Ponç de Cabrera.

Solament podriem destacar i alhora advertir, que la vall d'Ager configura el patrimoni propi de la canònica, que ni Urgell, quan disputi la seva jurisdicció sobre ella o les esglésies dels priorats de Llordà i Montmagastre, ja al s. XII, gosarà recl^lmar. Patrimoni, al qual se li afegiran els esmentats de Llordà i Montmagastre i tots els que vagin conquerint, segons compromís, en la zona de la Ribagorça -a partir dels s. XVI, configuraran aquests béns ribagorçans l'oficialat de Camporrells o Aragó, després que la canònica fou secularitzada i convertida en un Arxiprestat "vere nullius"-.

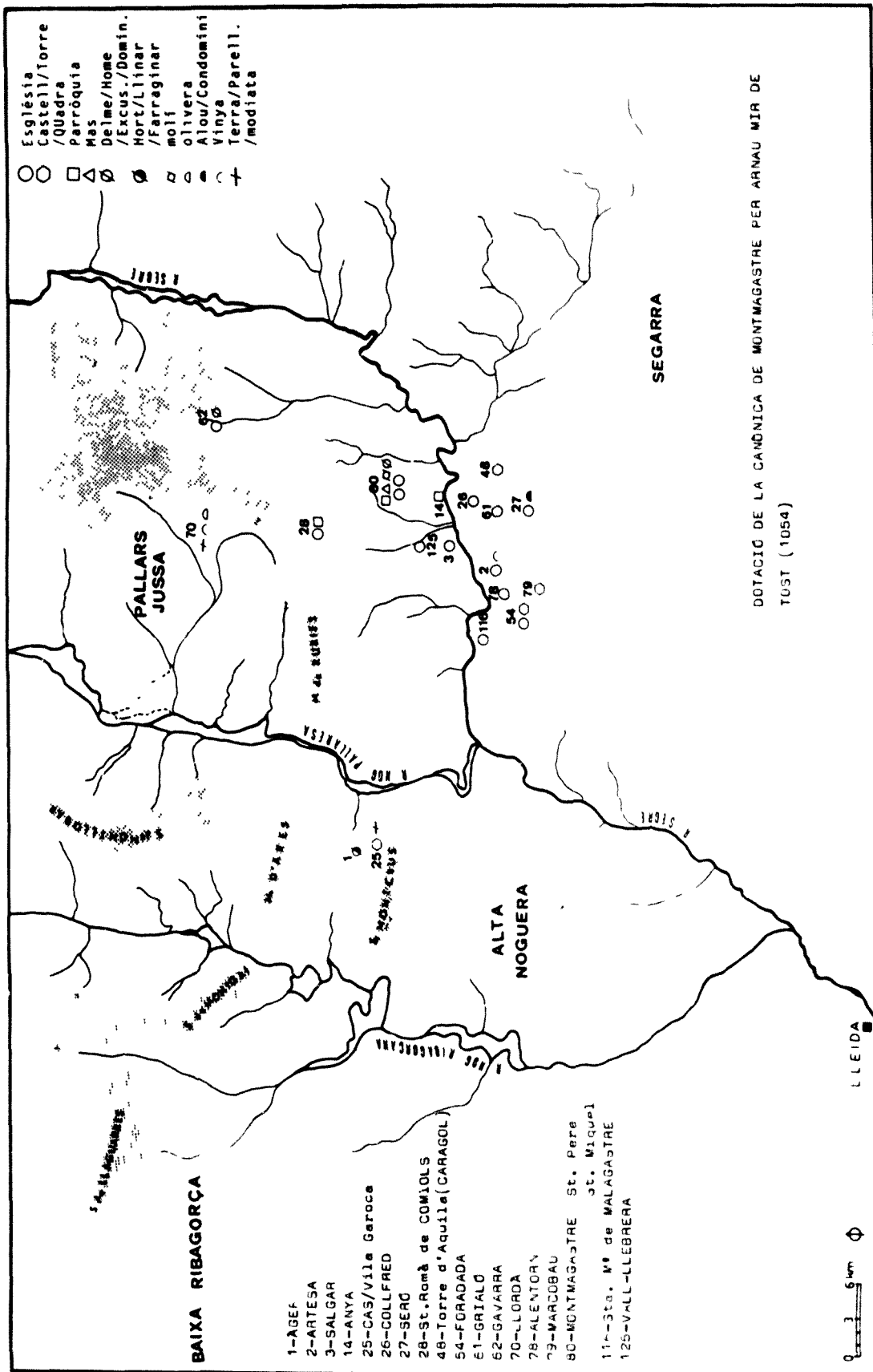

Pl. 6

DOUTACIO DE L'ESGLÉSIA DE SANTA MARIA DE LLODRA
PER ARNAU MIR DE TOST (1062)

Pl. 7

Pl. 8

RESUM DEL PATRIMONI DE SANT PERE

No dedicant un apartat als aspectes econòmics, hem volgut recullir en aquest apartat el patrimoni en terres i censos que rebrà l'abadia, deixant de cantó el patrimoni de les esglésies i castells amb els censos i altres possessions que suposaran.

Delmes: La majoria atorgats per Aman Mir de Tost, apareixen consignats la major part dels seus castells. Delmes de Fet, Bellmunt de la Rib., St. Llorens d'Ares, Finestres, del castell d'Ager, Casserres, Corsà -amb 1/2 dels plàcits), 1/2 delme Oroners i 1/2 delme Entença.

En espècie: 10 porcs anyals

1 sextari blat
 1 quartà "
 1 modi de forment
 26 fogaces de blat
 1 " ordi
 1 " civada
 4 pernes
 2 sextaris de vi
 2 canades "
 1 modi "
 1 " oli

De contractes d'aparceria o llegats particulars

Béns arrel atorgats pels senyors d'Ager i particulars:

Terres: 2 parcel·lades de terra a Agulló(Ager)
 2 " " " Ager
 2 " " " Cas
 2 " " " Cogul(Ager)
 4 " " " Artesa(Coma)
 2 " " " Montmagastre
 1 " " " Ponts
 2 " " " Casserres/Estanya

	1	hostelitat a	Tost
	1	terra a	Ametlla del Montsec
	2	"	Ager
	1	"	Llordà
	1	Dominicatura	Puig de Sex(Montmagastre)
	1	Condomini a	Gaià "
Alous:	4	alous a	Ager
	2,5	"	Montmagastre
	1	"	Folquer
	1	"	Vila Radulf ?
	1	"	Puig de Sex(Montmagastre)
	1	"	Casserres
Farraginars:	1	a	"
Masos:	1	Mas a	Olius
	1	"	Coll de Nargó
	1	"	Toló
	1	"	Silzà
	1	"	Malagastre
Molins:	2	molins a	Ponts
	1/2	"	parròquia St. Julià ?
	1/3	molins	Montmagastre
	1	"	Règola
	1	"	Vilamajor
Cases:	A	Ager	
	1	a Ponts	
	1	a Alòs(amb serveis i 1 tona)	
Horts:	1	a Alòs	
	1	a Llordà	
	2	a Ager	
Llinars:	Varios	a Ager, 1 a Sta. Maria del Pla	
		a Montmagastre	
Vinyes:	2	parellades a	Bellmunt de la Rib.
	2	"	Finestres
	4	vinyes a Ager(1 de 100 modis)	
	1	"	Artesa(d'una tona)

4	vinyes a	Montmagastre
1	"	Isona
1	"	Foradada
2	"	Llordà
1	malloi a	Ager

Oliveres: A Ager, Montmagastre, Llordà

Bestiar: 110 ovelles

11 vaques

15 egües

10 troies

1 mula

1 somera

A més, vâries tones. Malgrat amb la deixà o donació de castells en alou augmentaria el nombre, es fa esment de la deixà d'homes a Saig de Sex, Campràs, Vilamajor.... i 1 home a Llordà.

Advertim que hem inclòs també totes les donacions i patrimoni de les canòniques o futurs priorats de Llordà i Montmagastre.

DONACIONS A SANT PERE D'ÀGER

ANY	CASTELLS	ESGLÉSIES	ALTRES BÉNS
1046 (1)			El delme de la dominicatura de Fet, Bellmunt de Ribag, Sant Llorens d'Ares
1048 (2)		Església St. Vicens Àger i restants de la vila Esgl. St. Miquel Montaspre (Vall d'Àger) Esgl. Castell St. Llorens d'Ares Esgl. Castell de Claramunt (Vall d'Àger) Esgl. Sta. Maria de Bellmunt Esgl. de l'Espluga de Fet Esgl. Sta. Maria del Pla (Àger)	El pariliates de terra a Agulló (Vall d'Àger) Promet el delme de la dominicatura de les terres que conquereixi als àrabs del Noguera al riu Cinca.
1048 (3) (Seniofret i Hororada)			I alou a Àger
1049 (4)	Regola Castell i vila	Esgl. de Sant Julià de la Règola (Vall d'Àger)	
1057 (5)	Corsà Espadella o "rupem" (prop Corsà)	Afegeixen. St. Salvador d'Àger Esgl. Castell Fines-tres Esgl. de Cors amb pertinències	Totes les esglésies amb els seus béns oblacions primícies i la resta esglésies dels seus termes El delme de la dominicatura (anona de pa i vi) dels

- 1) - BDC perg. 4119 Car. *Compendi* 130 // Cart. Àger n. 24 fol. 18 v. // edit. Tch. 19.
2) - BDC perg. 4121 Car. *Compendi* 1579, ed. Sanahuja ob. cit. Ap. 14 pp. 325 i ss.
Tch. 22
3) - Perg. 2324 ACL fons. Àger cal. 172, edit. Sanahuja ob. cit. App. 15 pp. 327 i ss.
Tch. 24
4) - BDC perg. 4137 Car. *Compendi* 999 ACA "Varia de Cancilleria" vol. 326 fol. 29 v. / APA n. 128 còpia s. XIII. Cart. Àger n. 412 fol. 195. Edit. Sanahuja ob. cit. App. 16 pp. 328 Font Rius ob. cit. II, doc. 23 pp. 43-44 / BNP Col. Baluze n. 107 fol. 486 v. i r. Tch. 28.
5) - BDC perg. 4124 Car. *Compendi* 2481 cbp. època // Cart. Àger n. 21 fol. 16 r. Edit. Villanueva IX App. XIV pp. 248 i ss. Tch. 36.

ANY	CASTELLS	ESGLÉSIES	ALTRES BÉNS
		Esgl St Pere de Montmagastre Esgl i parròquia de Murris	termes del castell d'Ager, Fet, Bellmunt, Finestres, fins a Estopinyà i Casserres Domicatura del castell de Corsà amb 1/4 de la parròquia i 1/2 plàcits del castell II parliates de terra de vinya a Bellmunt Rib. II tones de vi II parliates de terra de vinya a Finestres II parliates de terra a Ager Vinya a Ager per 100 modis de vi Certes cases a la vila d'Ager II parliates de terra a Cas II parliates a Nor (Cogui o Pòrtol) Quadra prop de Millà (Vall d'Ager) 1/2 del delme d'Oroners II parliates de terra a Artesa i vinya per I tona de vi I parliata de terra a Montmagastre Vinya per 3 tones de vi a Camp de Res (Montmag) La casa de Sta. Maria d'Olibani amb el seu hospici (Llorda)
		I vinya a Isona I "hostelitatem" a Tost 100 ovelles 10 vaques 15 egues 10 troies Tones de vi 1/3 de tot això ho deixa a Guillem jutge 2/3 a la canònica Ratifica el delme conquestes que faci exceptuant Lleida	
1060 (6)	Als anteriors afegeix Cas 1/2 castell Monclus (rebut del comte Urgell) 1/2 castell Oroners Castell d'Estanya	Esgl Casserres Ratific donac anteriors	Confirma els béns en terres i vinyes Dóna el delme de les dominicatures, altre cop, del No guera Major (Pallaresa) fins a Calasanz i de Coll d'Ares fins a Santalunya i Pòrtol També confirma la donació del delme de tot quant conquereixi als àrabs, exceptuant el sola de Lleida
1063 (7)			Delmes i primícies de Casserres "ad opera" St Pere Ager
1065 (8)	Confirma castells	Confirma esglésies Esglésies Montmagastre (la subjecta)	Ratifica bens i delmes atorgats

6) - BDC perg 4116 Car *Compendi* 464 / ref Sanahuja ob cit pp 12 / Edit Tch 45
7) - Car 1092 (desaparegut)
8) - BDC perg 4125 Car *Compendi* 933 edit Sanahuja ob cit App 20 pp 332 i ss
Tch 65

ANY	CASTELLS	ESGLÉSIES	ALTRES BÈNS
1065 (9) La comtessa Sança i Ermengol IV		1/4 parròquia de Cerò (Artesa)	II molins al terme de Ponts, prop del Segre I casa a Ponts I parlliat de terra a Ponts I tona de vi i I mas a Ponts I mas a Olius, exceptuant 1/3 del delme que és del'es- glésia I mas a Coll de Nargó I mas a Toló I mas a Pilzà II parlliates de terra ais ter- mes de Casserres-Estanya
1066 (10) Comtessa Constança d'Urgell			I casa amb I hort i una tona i serveis a Alós
1066 (11) Exabel			I alou a Àger
1067 (12)	C de Llordà C de Foradada Estanya Alou (quadra) de Vilamajor (Àger)		Els homes de Puig de Sex (Montmagastre) Els homes de Camp Ras (Montmagastre)
1068 (13)	Alou de Vilama- jor		
1068 (14)	Ager amb els cas- tells del seu terme	Confirma parro- quies anteriors Subjecció Esgl de Llorda a més de la de Montmagas- tre (en el testa- ment indica que seran regides per priors, que en el cas de Montma- gastre serà un ca- nonge del capítol)	1/4 primícies parroquia d'Àger I mas a Malagastre I vinya a Foradada II parlliates de terra a Ar- tesa (a la Coma)

- 9) - BDC perg 4107 Car *Compendi* 971, edit Villanueva IX Ap XXI pp 269 i ss
Tch 66
- 10) - BDC perg 3972 Car *Compendi* 2111 edit Tch 70
- 11) - ACL 1721 fons Ager Cal 171 / Edit Tch 72
- 12) - BDC perg 4085 Car *Compendi* 465 APA 2496 còp s XIII / ed Sanshuja ob cit
Ap 23 pp 337 i ss Tch 78
- 13) - BDC perg 4186 Car *Compendi* 166 còp s XII ed Tch 81
- 14) - ACL n 69 fons Ager Cal 171 BDC perg 4076 Car *Compendi* 1577, perg 4112
Car *Compendi* 1596 còp s XII Carr n 13 fol 5 v i 6 r BDC MS 541 doc 4316 *Perot de
Ager llibre de Racional* (any 1534) Edit Marca Hispànica Ap CCLXX pp 1141-44 Villanueva
IX Ap XVI pp 255 i ss

ALTRES DONACIONS A ST. PERE D'AGER I ST.MIQUEL DE MONTMAGASTRE

nº	doc.	any	donant	donació	beneficiari
1	Tch.28	1049	Arnau Mir	Vila i església de la de Tost Règola	St.Pere Ag.
2	"	32 1053	Duran Be	1 alou a Montmagastre llo, Enneco Ellogarda	St.Miguel Montmagastre
3	"	33 1053	Bofill, sa	1 vinya cerdot, Bernat cavaller i Fru gells	" "
4	"	48 1061	Dalmaç i Guis-	1 vinya a Ager la	St.Pere Ag.
5	"	52 1062	Tresmond i	1 terra a Ametlla Illa	" "
6	"	53 1063	Arnau Mir de Tost	1/2 dels delmes i primícies quadra d'En tença per l'obra	" "
7	"	72 1066	1 alou dins terme	Àger /Exabel	" "
8	"	93 1070	Ermengardis	cens d'una terra a Pedra a clergues i canonges	" "
9	"	126 1084	Guerau Ponç vescomte	cens anyal de 12 porcs 1 quartà de blat, 6 sextaris de vi	" "
10	"	127 1084	Bernat Seniofred	1 alou Montmag. "pro anima"	St.Miguel Montm.
11	"	131 1086	Bernat Traver	2 vinyes "post obitum"	" "
12	"	142 1091	vesc. Guerau	(veure relació donac. a St. Pere de dit vescomte)	
13	"	151 1093	Bernat, sacer	1 alou(Folquer)	St.Miguel Montm.
14	"	161 1098	vesc. Guerau Estefania	(ibid, veure relació donacions)	

DEIXES TESTAMENTARIES a St. Pere d'Ager

nº	doc.	Testador	any	deixes	
1	Tch.10	Guillem	1040	1 alou a vila Radulf altres béns 1/2 molí a la parròquia de St. Julià (Règola ?) 1 somera 6 mancusos (preu d'un cavall)	St.Pere(Ager ?) " " "ad ipsa cano- nica" ? Unifred sacrist. "ipsos" sacer- dots.
2	" 11	Martí, <u>sa</u> cerdot de St.Pere i St. Vicenç Ager	1041	terres al terme d' <u>A</u> ger i vinyes ibd. i 1 tona, 1 <u>ca</u> ca, 1 missal, 1 anti- foner, 2 missalets.	St.Pere Ager St.Vicenç "
3	" 26	Joan, ser- vent de St. Salvador(Ager)	1048	terres, horts, vinya béns moble	St.Salvador " St.Vicenç "
4	" 35	Felmir	1055	Terres, vinyes, lli- nars, 1 trull terres, 1 missal 8 mancusos "singulos trentenarios"	" " " i St.Pere " St.Salvador " abat " clergues
5	" 42	Exabel	1060	1 mula " <u>ad opera</u> " 10 ovelles i cabres, 1 vaca amb el vedell, porcs 1 modi de forment i 1 vi oli i cera	St.Pere " " " " i de St.Miquel
6	" 68	Bonafilla	1065	1 mallol 2 mancusos 1 terra a Ager	St.Vicenç Ager Compostela clergues
7	" 85	Arsendis dona Arnau Mir de Tost	1068	Els béns són 1 "pumbo" d'or part alou de Sex	St.Pere Ager

nº	doc.	Testador	any	deixes	St. Pere d'Ager
8	Tch.97	Arnau Mir	1072	Ratificació de totes les atorgades de Tost	anteriorment. "ad opera"St.Pere i canònica (edificis), 1/3 béns moble
9	"102	Bernat Ramon	1074	1 alou a Àger	St.Pere d'Àger
				4 mancusos	St.Mª la Vella "
10	"109	Adalbert	1079	6 " "	St.Pere d'Àger
				5 " " clergues	" "
11	"112	Ramon sacerdot	1080	part valor venda béns seus	" "
12	"120	Bernat Guisla	1081	9 mancusos "per sacri ficum"	St.Miquel de Montmagastre
13	"122	Arnau Odegari	1082	1 terra a Àger	St.Pere d'Àger
				2 mancusos	" "
				1 "	St.Vicens "
14	"132	Miró	1086	vinyes, cases	" "
				1 alou	
15	"149	Guillem	1094	6 mancús	St.Miquel Montmag.
				1 unça "ad ipsa opera"	" "
				part béns moble "ad opera St.Miquel de ipso clocario"	" "
				1 sextari blat"pro luminaria"	" "
				1 vinya, 1 terra, 1 ferraginar	" "
				oliberes i el cens d'un porc, 1 canada de vi, 12 fogaces, 1 mancús.	
16	Cart. Urgell, I-70	Gauceran Brimany	1094	Quadra de Montesquiu	St.Pere d'Àger
				1 alou a Casserres	" "
				1/2 alou a Montmagastre	" "
				1/3 béns moble "ad consu mandum clocarium"	" "
				1 mula "	" "
				("ad opus clocarium").	

INFEUDACIONS

nº	doc.	any	senyor	vassall	tinença	lloc
1	Tch.38	1057	Guillem Ramon, a- bat Àger	Atinard Miró	1/2 castell de li infeudà amb 1/2 plàcits, lleudes, quarteriis cervinis" i altres drets. "Ad opus" St.Pere Àger, es reté la dominicatura de l'alou d' d'Arnau Mir de Tost amb el "receptum", el presbiterat de l'església, cases i l'a lou de Company. Per ell es reserva l'altra meitat del del castell. Atinard li presta acte de fidelitat, compromentent-se a fer l'hort i cavalgada i altres serveis propis.	Corsà
2	" 113	1080	" "	Bertran Borrell de Casserres	1/2 castell d' amb la meitat dels drets del fisc, plà cits, serveis....L'a bat es reserva 1/2 cas tell "ad opus"St.Pere. Serà castlà Arnau Ató, per ambdó, el qual els deurà albergar i fer l' host, cavalgada....	Astanya
3	" 168	1100	Abat Pere d'Àger	Arnau Mir de Casse- rres.	el castell d' amb pacte de mantenir- hi Arnau Hug com cast- là. Li infeuda la 1/2 castell amb censos i drets com l'anterior.	" "

ACTES DE VASSALLATGE

nº	doc.	any	senyor	vassall	tinència	lloc
1	Tch.38	1057	Guillem Ramon,	Atinard Miró abat À- ger.	1/2 castell (veure infeudacions nº 1)	Corsà
2	" 114	1080	" "	Arnau Ató	Com castlà del castell es encomanat per l'abat a Bertran Borrell de Ca sserres. El castlà jura fidelitat a l'abat. (veure infeudacions nº 2)	Estanya

ACTES DE COMPRA-VENDA

nº	doc.	any	venedor	comprador	objecte	preu	lloc
1	Tch.88	1068	Oliba i Ledgardis	St.Miquel Montmag.	1 vinya	1 unça or	Montmag.
2	"	105 1078	Olleomar Ram	Amat Bofill cabiscol	" "	2 " "	Ager
3	"	106 1079	Pere <u>Exa</u> bel	" "	cases	8 mancosos	B. Ager
4	"	111 1080	" "	" "	" "	13 numos or	" "
5	"	117 1081	Ramon <u>Mi</u> ró,Guila	" "	vinya	6 unces or	" "
6	"	119 1081	Joan <u>Exa</u> bel,Toda	" "	1 casa	3 " "	" "
7	"	121 1082	Pere <u>Exa</u> bel, M ^a	" "	" "	" "	" "
8	"	124 1082	Martí <u>Exa</u> bel	" "	" "	7,5 " "	" "
9	"	135 1088	Ramon Miró Adelaida	" "	1 vinya	2 " "	" "
10	"	136 1088	Pere Joan i altres	" "	1 hort	5 numos or	" "
11	"	153 1096	Bernat <u>Exa</u> bel	" "	1 vinya	14 mancosos or	" "
12	"	154 1096	" "	" "	" "	6,5 " "	" "
13	"	156 1096	" "	" "	1 terra	10 " "	" "

RESTITUCIONS

nº	doc.	any	restituidor	beneficiat	restitucio	lloc
1	Tch.47	1061	Llorenç	Canònica d'Ager	Llınar (sota Sta. M ^a del Pla). Es reserva en vida úsdefruit obligant-se a donar 1/3 fruit anyal.	Ager

CONTRACTES D'APARCERIA

nº	doc.	any	contractant	aparcer	béns	cens	lloc
1	Tch.47	1061	Abadia Ager	Llorenç	1 llinar	1/3 fruit	Ager
2	" 133	1087	Abat Fruga de Montmag.	Guillem Bernat i dona	alou; apor l'adob el monestir. Treball oliberes (deu fer la bassa de l' hort on són les oliberes).	1 perna 6 fogaces 1 sextari de vi anyal 1/3 fruit	Mont mag.
3	" 143	1091	abat Pere Capítol	Arnau Er memir	1 casa	2 gallines	Ager
4	" 150	1094	Abat Pere capellà Fru ga Montmag.	Ponç Pe- re	1/2 alou cases horts	1 perna 6 fogaces 6 sextaris civada 1 canti vi	Mont- mag.
5	" 162	1098	Abat Pere	Fortny	alous (si aporta 1/2 càrre- gues mones tir, 1/2 fruit, si- nó 1/4	4 fogaces 1 canada de vi 1 fogaça ordi " civada	Cas- ser- res.
6	" 165	1100	" cap.Fruga Montmag.	Guillem Vives i Eliardis	Plantar oli beres prop esgl.St.Jo- an.	1/2 fruit	Mont mag.

V - La Canònica aquisgranesa i la seva fundació

Ben poc sabem sobre dita Canònica, que es mantingué sota dita regla d'Aquisgrà fins almenys el 1110, quan havia fet ja el seu traspàs a l'abat Pere Guillem.

Com advertí ja Villanueva i posteriorment el pare Sanahuja(26), aqueixa fou adoptada, sembla, des del principi de la seva fundació per Arnau Mir de Tost -la "Instituto Canoniorum Aquisgranensis"- i restà vigent al llarg de tot el s. XI, sense que hom pugui precisar el moment exacte de l'adopció de la nova regla agustiniana, que hem situat ja en moment tardà de la segona dècada del s. XII.

La Regla d'Aquisgrà, que fou adoptada d'una forma generalitzada durant el s. XI i que era vigent a Catalunya des del s. IX i que a Urgell perduraria fins als inicis del s. XII(27), l'explica el Dr. Riu, com un fenomen que fou degut a la gran crisi de prosperitat, que en aquell moment experimentava el monacat, pel qual feu falta suplir, en certa forma, la necessitat de la "cura animarum" per grups de clergues organitzats en noves canòniques que haurien de facilitar l'evangelització, formant equips convenientment preparats i especialitzats.

Situa també, com un dels motius, el fet que la colonització dels nous territoris no es produïa de forma immediata i aqueixa es fonamentava en la implantació dels castells termenats, sobre els quals s'hi organitzava la xarxa parroquial. Una doble tasca politico-religiosa, que es veia dificultada pels avanços i retrocessos de frontera dels territoris poc consolidats, en el marc de la qual prendrien un paper de primer ordre les comunitats religioses; una tasca tendent a la consolidació d'aquests nous territoris sobretot mitjançant una obra intensa d'apostolat -el Dr. Riu adverteix, com moltes de les zones conquerides sovint no erent despoblades i antics i nous repobladors mancaven d'un procés de readaptació-, en la qual s'especialitzaren les comunitats canòniques, portant a terme una obra ingent(28).

Segons dit autor, impulsà també la seva naixença, la poca dificul

tat que suposava la implantació d'una canònica -els seus membres no necessitaven rebre ordes sagrats-; el suport d'un senyor poderós i influent -com seria el cas d'Arnau Mir de Tost en el cas d'Ager- i la presència d'un clergue empenedor eren suficients, per tal de què un grup de clergues i presbïters dedicats a les activitats pròpies d'una parròquia s'organitzessin, de forma semblant al monacat, en canòniques fins esdevenir canonges regulars, sotmesos a la jurisdicció ordinària o, en molts casos, alliberats de dita jurisdicció pels privilegis d'exempció que la Santa Seu alenava, per tal d'escometre la tasca de reestauració de l'església secular, en el s. XI bastant relaxada, de feia temps(29), i que culminaria amb la implantació generalitzada de la regla agustiniana en època del papa Gregori VII -s'implanta, de fet, des les darreres dècades del s. XI(1080)-(30).

La reforma de l'església l'havia endegat ja el papa Victor II i seria continuada pel seu successor Nicolau II, del qual, pel que fa Catalunya, solament es conserva el privilegi d'exempció de la Canònica d'Ager(31). Kehr(32) ressalta l'interès d'aquest document, pel que fa a l'evolució eclesiàstica de Catalunya, per tal com marca una desviació simptomàtica respecte als ideals monacals imperants. Adverteix, a més, com els antics monestirs benedictins eren incapaçs de respondre a les exigències dels alts eclesiàstics i també, pensem, a l'impuls espiritual que la nova societat del s. XI alenava(33), puix llur incorporació a les grans congregacions retallava llur llibertat envers els interessos locals. En aqueix sentit veu l'increment de les canòniques agustinianes que anaren ocupant llurs llocs.

Ager, per dit autor, apareix com exemple típic i ressalta la figura del seu creador Arnau Mir de Tost, el qual dubtà entre la fundació d'un cenobi benedictí -recordem que les primeres grans deixes que efectuaren conjuntament amb el comte Ermengol II, en el primer moment de la conquesta, l'any 1034, foren fetes a Guixà- i una canònica, la qual, fundada ja, dubtà encara en convertir-la en priorat cluniacenc(34).

Dins d'aquest context hem de veure, doncs, la concessió dels privilegis d'exempció i, concretament, el d'Ager, pel qual se sotmetia la recent fundada canònica a la Santa Seu, que n'esdevindria la propietària(35), gravada amb un cens anual pagador a la curia romana. De totes formes, com explicàrem ja, Arnau es reservà una intervenció anticanònica en l'elecció i ordenació de l'abat, que calia fos ratificada per la Santa Seu, emperò -privilegi que sembla seria abolit ja al s. XII pel papa Alexandre III(36).

Coincidia dita concessió amb altres que s'atorgaren durant aquest període, com foren els de St. Pere de Roda, Sta. Maria i St. Pere de Besalú, St. Benet de Bages etc...; nombre de privilegis que augmentaria en època del papa Alexandre II, el successor de Nicolau II, al s. XI, quan també, en l'any 1063, era ratificat el privilegi d'Ager, a petició d'Arnau Mir de Tost(37). Papa aquest darrer, que conjuntament amb el seu successor Gregori VII, portaria a terme la gran tasca de la reforma esmentada de l'església secular(38).

Un sol document ens permet fonamentar l'existència a Ager d'una canònica sotmesa a la Regla d'Aquisgrà, destacat tan per Villanueva, com per Sanahuja; es tracta d'una acta subscripta per Arnau Mir de Tost i l'abat Guillem Ramon, l'any 1066(39), per la qual, un cop establerta i consolidada la canònica, procedien ambdós a la repartició dels béns patrimonials, que havia anat acumulant, entre llurs membres.

Recordem que, als membres sotmesos a la disciplina de la vida regular d'aquestes canòniques regides per la Regla d'Aquisgrà, els era permès posseir béns materials. Tenim en aquest sentit, el cas ben significatiu, també, del cabiscol de dita Col·legiata d'Ager, el levita Amat Bofill, el qual efectuà un nombre elevat de compres durant el període de 1078-1096, que llegaria posteriorment, en part, a una muller que no s'ens diu si era la seva esposa(40).